



Josip Kostanjevec:

Oče in sin.

Povest iz polpretekle dobe.

I.

Na griču je bilo pokopališče. V malem širokem zvoniku je visel samcat zvonec, od njega navzdol se je vila kratka, začrnela in opolzla vrv ter se zibala v jutranjem jesenskem pišu. Pritekel je brzonog deček, spel se je na prste in jo dosegel. Njegov život se je začel pripogibati navzdol in navzgor, oglasil se je droben glas zvonca, najprej nekolikrat v presledkih posamezno in zateglo, a zatem zdržema in enakomerno. Kakor bi kdo tolkel s krhkim jeklom ob kamen, tako se je glasilo, rezko, ostro in odsekano daleč tja po ozkih gričih in po ozkih dolinicah, kjer se je lovil ta glas in se izgubljal. Sklonil se je kmet od dela na polju, naslonil se ob ročaj svoje motike, prekrižal se ter se zamislil. Njegovo oko je strmelo v črno zemljo, ki jo je pravkar prekopaval, zazdelo se mu je, da se širi jama, da se globi. Neprijetna je bila misel, ki se je tačas

razpredla v njegovih možganih, stresel je z glavo ter nato zopet udaril z motiko v zemljo.

Gori po griču med zelenimi borovci se je vila tačas rjava, s storži posejana in z opolzlimi rumenimi gobami ob straneh porastla pot. Borovci so se nad njo stikali s svojimi vrhovi in pod njimi je bilo temno, kakor bi se hodilo po predoru. Temno in vlažno, a na vrhove borovcev je sijalo jutranje solnce, jasno in toplo. Po tej poti je stopala vrsta pogrebcev z odkritimi glavami, tiho, komaj slišno. Črni križ na čelu vrste se je zibal in se dvigal vedno višje proti vrhu, med borovci je zamiral glas duhovnika, pojočega žalostni Miserere. Za njim se je nagibala črna krsta zdaj na desno, zdaj na levo, kakor so stopali možje, ki so jo nosili na ramah. Venec iz rdečih jesenskih cvetic se je svetlikal, in kadar je včasi priril solnčni žarek skozi presledek gostega borovja in vstrepetal na veliki rdeči krizantemi, se je ta zasvetila in zableščala, kakor se zasveti in zablešči spomin na minole lepe čase v obupani duši. Črni trak je podrhteval v vetru in se zvijal kakor v bolečinah.

In počasi je šlo gori proti mali cerkvi, proti pokopališču. Vedno bliže je brnel zvonec, kakor bi tolkel prav nad glavo, vedno rezkejši, vedno ostrejši je bil njegov glas. Začrnel je od blizu zid ob pokopališču, na spodnjem koncu se je spenjal po njem gosto razrastel bršlin, a ob vratih sta samevali mladi lipi, klanjajoči svoje vitke veje čez zid na par belih visokih kamnov s pozlačenimi napisi.

Svetlo je sijalo solnce tukaj gori, po grobovih so cvetele jesenske cvetice, ob belo posutih potih so se dvigale nekatere ciprese in čez nje je gledal na sredi veliki, motno-rdeče pobarvani križ s pozlačenim Odršenikom. Bilo je kakor na skrbno urejenem vrtu, nihče bi si ne mislil, da je tukaj vrtnarica bela smrt, ako ne bi bleščalo toliko belih kamnov ob potih in ob zidovju, kamnov s križem na vrhu in z različnimi napisi v sredi.

Izprevod je zavil na pokopališče ter šel mimo cerkve navzdol proti dolnji strani. Nosači so postavili krsto na tla, začrnel je pred očmi globok, na novo izkopan grob. Nategnile so se vrvi, votlo je zaropotalala krsta, zadevajoča se ob rob prsti, votlo je zabobnela ob njej gruda, ki jo je nanjo spustila roka duhovnikova. Molil je duhovnik, mrmralo je za njim klečeče ljudstvo. Zaslišal se je zopet votel šum, gruda za grudo se je usipala navzdol in udarjala na krsto. A začelo je padati tišje in tišje, padalo je na mehko, grob se je polnil, prst je segala že skoro do vrha.

Še zadnje molitve za rajnico, še zadnji očenaš za verne duše. In ljudstvo se je začelo razhajati, tiho, počasi. Semtertje je kdo vstopil na stran, postal ob samotnem grobu ali pokleknil ob njem in se zamislil. Koliko živih spominov je vstalo tačas v njegovi duši, koliko hrepenenja po davno minolih časih se je morda porodilo v njej. Počasi pa se je izpraznilo pokopališče, odšli so tudi grobokopi z lopatami na ramah in izginiti na poti med borovci.

Ne, niso še vsi odšli s tihega kraja, nekdo je še stal trdo in nepremično ob novem, komaj zasutem grobu. Kadila se je še rjava, vlažno se svetlikajoča prst na njem, na vrhu ob glavi je ležal venec in ob njem se je razprostiral na obe strani navzdol široki črni trak.

Ob grobu je stala vitka, črnooblečena, komaj osemnajstletna mladenka. Trdno je stopala ves čas za krsto. V nje očesu ni bilo solze vso dolgo pot od doma do tukaj, samo obraz ji je bil upadel in bled, oči brez bleska in sijaja. In tudi, ko je padla prva gruda na materin grob, se ni zasolzilo njeno oko, se ni izvil zdihljaj iz nje prsi. A na njenih trdo stisnjenih ustnicah, na njenem srepem, v tla uprtem pogledu se je videlo, da ni v nje notranjščini tako mirno, kot kaže na videz zunanost, pač pa, da se je tam notri naselila globoka in žgoča bol. Semtertja se je stresla,

kakor bi jo zazeblo, kakor bi bila doli čez gore potegnila ledenomrzla zimska sapa.

Sedaj pa, ko je ni moglo videti nobeno oko, sedaj se ni mogla več zdržati, sedaj jo je hipoma potlačila k tlom neka močna roka. Padla je na grob, njena glava se je sklonila nizko doli na zemljo, njene roke so se krčevito zagreble vanjo. Stresalo se je ubogo telo, težko so sople prsi, kakor da se oklepa njenega vratu jeklena roka in ga vedno bolj stiska.

Tako je ležala dolgo, dolgo. Solnce je že prilezlo visoko nad borovce in svetilo kakor spomladi, zadnja trava med grobovi je rahlo valovala v komaj se pregibajočem mlačnem vzduhu. Vse naokoli je bilo tiho, zapuščeno.

Tedaj se je mladenka dvignila. Njeno oko je še nekoliko časa strmelo na grob, njeni črni dolgi lasje so valovali po tilniku in se svetili.

„O mati, da si me zapustila in si odšla v tujo, nepoznano deželo, sama in brez mene, hčere svoje?“

Ni ga bilo odgovora, samo komaj pregibajoča se sapa je vršala po orumenelem listju mladih lip nad zidom . . .

II.

„Katica, čakaj, da greva skupaj!“

Nekdo se je dvignil s kamena pred vrati pokopališča in se približal deklici.

Ustrašila se je Katica, da se je stresla, zakaj ni si mogla misliti, da bi bil kdo še sedaj v bližini.

„Čemu ste me čakali sedaj? Najrajše sem sama v teh trenutkih. Ne potrebujem, da bi me kdo spremljal!“

„No, no, saj ni nič hudega. Mislil sem, da bo prav, ako počakam. Človek lažje pozabi svojo žalost, ako je v družčini. In potem sem tudi mislil, da je najbolje, ako se kakor hitro mogoče dogovoriva, kaj in kako naj bo odzdaj dalje pri hiši.“

„Ali bi ne bilo še dovolj časa jutri ali pojutršnjem? Sedaj bi imela rada, da pospravim po hiši, kakor sama mislim, da bi bilo prav.“

Odločne so bile te besede, a oni se ni dal odpraviti.

„Nikdar ti nisem bil prav vseč, Katica,“ je dejal pikro. „In kakor vidim, hočeš tudi sedaj nadaljevati s svojo trmo. Bodisi! Toda to me ne straši, tudi navzlic temu hočem skrbno varovati, kar sem prevzel za tvojim očetom in na kar moram še toliko bolj paziti sedaj, ko tudi matere ni več. Gospodarstvo mora ostati čisto, kmetija se mora povzdigniti, da bode prva v okolici. Tako mislim, da boš izgubila enkrat za vselej svoje neutemeljene predsodke proti meni in da se bodeš prepričala, kako sem hotel in želel vedno le vaše in sedaj le tvoje dobro.“

Katica ni odgovorila ničesar. Spomnila se je v tem hipu materinih besed, ki je dejala nekoč:

„Navidezno gre vse prav pri naši hiši. Jakob se trudi in dela za hišo, da mi ni treba sami skrbeti za vsako malenkost, toda pri tem vsem se mi vidi, da dela bolj zase kot za nas. Ako se ne motim, bi bilo lahko tu in tam več dohodkov, kakor jih je v resnici. Kam izginjajo? Ne morem priti na sled, jaz sem stara in moj spomin peša. Toda tvoj pokojni oče je izbral njega za variha in oskrbnika, in njegova volja mi je sveta. Tudi jaz ne bom izbirala in predlagala drugega, pa naj bo kakor hoče. Morda se vendar motim.“

Nekega večera pa, ko je nastala med njo in med Jakobom neka nesporazumnost, ki se je pa hitro poravnala, ji je rekla mati:

„Kaj hočem, vem, da imam jaz prav, vem, da tu ni vse v redu, a govoriti zna in na zadnje mu mora človek verjeti.“

Nehote so stopile sedaj te besede Katici v spomin, zdelo se ji je, kakor bi jih mati govorila sedajle v tem hipu, in nezaupnost, ki je bila že prej v njenem

srcu, se je sedaj nenadoma še pomnožila. Prišlo je neko spoznanje nad njo, kar samoobsebi, in zazdelo se ji je, da vidi v dušo Jakobovo in da ni v njej resnice in pravice. Zato je molčala, a pri srcu ji je bilo hudo, da bi se razjokala, zlasti, ko se je zraven še spomnila, da je ostala čisto sama in da ne bo imela odzdaj nikogar več, ki bi se k njemu zatekla ob sili in ob žalostni uri . . .

Stopala sta navzdol skozi borovce. Med presledki v vrhovih so sedaj silili solnčni žarki že do tal in so slastno pili roso, lesketajočo se po zadnji zarjaveli travi. Jakob je gledal v tla, njega ni zanimalo solnce, ni mu bila marj lepota jesenske okolice, v njegovem srcu je ril neki črv in mu ni dal miru ne po dnevi ne po noči. Ta črv je bilo neutešljivo, strastno hrepeneje in koprnjenje po bogastvu, po moči in gospodarstvu nad drugimi. Gospod je hotel postati, gospod, ki mu bo pokorna vsa okolica, pa naj velja, kar hoče!

„Ničesar mi ne odgovoriš, Katica?“ je dejal čez nekaj časa skoro mehko. „Da boš videla, kako spoštujem tvojo žalost, te nočem sedaj več nadlegovati. Pojdem domov, a proti večeru pridem k vam, da se poskrbi vse potrebno, zakaj jutri mora zopet vsak na svoje delo!“

Poslovil se je in krenil na desno . . .

Katica je stopila na plan. Poti so se križale na razne strani, na sredi je stalo znamenje žalostne Matere Božje, belo pobeljeno in z železno ograjo spredaj. Za njim je rastle stara, visoka roža, razpletala se je po strehi in silila spredaj prav do ograje navzdol. Zadnji napol razcveli bledorumeni cveti so gledali izpod obledelih listov in razširjali prijeten vonj naokoli. Po tleh pred ograjo je ležalo vse polno odpadlih cvetnih listov in se lesketalo med rjavo travo na ozki zaokroženi trati okoli kapelice.

Tiho in mirno je bilo naokoli, samo oddaleč je udarjal na uho nerazločen šum ter pričal o delu

v vasi, razprostirajoči se nekoliko niže na desni po rahlo napeti rebri.

Katica je stopila za hipec pred znamenje, utrgala nizko doli viseč cvet ter ga položila na beli blesteči kamen pred podobo. Pokrižala se je ter stopila dalje.

Gori z nizkega griča je zrlo na njo belo podolgasto poslopje izmed z zlatim sadom obloženih širokovejnih jablan, izza njega so radovedno gledala nekoliko višje ležeča stranska poslopja ter se svetile njih strehe v solnčnih žarkih. To je bil Katičin dom.

Katica se je ozrla tja gori, a zopet se ji je bolesti skrčilo srce. Bilo je prvič v življenju, da se je sama vračala v ta dom, sama in s težko zavestjo, da je danes ne pričakuje nihče od onih, ki so ji bili na svetu najbližji in najljubši. Ko bo vstopila, ji ne bo več nasproti zasvetilo ljubo oko materino, je ne bo več pozdravil znani mehki glas, ki ga je tolikrat slišala v tistih lepih minolih časih, v časih veselja in v časih bolesti in žalosti. Prazna bo veža, prazna kuhinja, prazne sobe in shrambe! In ako bi bilo to vse še tako polno, še tako obloženo s posvetnim blagom, matere ne bo več, nikoli več!

V takšne misli vtopljena niti opazila ni, da ji je prihajal nekdo nasproti po stranski poti. Bil je to visokorastel mladenič, mestno oblečen. Njegov bledikasti podolgovati obraz je pričal o srčni blagosti, in njegove velike modre oči so to še bolj potrjevale. Klobuk je držal v roki, njegovo visoko belo čelo so obkrožali gosti kostanjevi lasje, ki so padali celo navzdol po tilniku.

Približal se je Katici ter jo ogovoril.

„Ah, vi ste, gospod Slavoj!“ se je zavzela Katica vsa presenečena.

„Nič „vi“, Katica, tovariša izza mladih let se mora tikati. Toda glej, ravnokar sem čul, kakšna nesreča te je zadela. Sprejmi moje najsrčnejše sožalje, veruj mi, da ni samo na jeziku!“

„Verujem ti, Slavoj, in hvala lepa! Toda odkod prihajaš tako nenadoma? Glej, razveselil me je tvoj prihod, zlasti v teh bridkih trenutkih sem ti hvaležna za vsako lepo besedo.“

„Daj, da te nekoliko spremim in razodenem ti vse,“ je dejal Slavoj in stopil na njeno levico.

Počasi sta stopala v reber proti njenemu domu.

„Gotovo ti ne bo nič znanega o meni, odkar so se preselili moji starši iz tega kraja drugam in sem šel z njimi tudi jaz. Tri dolga leta so pretekla od tega časa, ko sva se videla zadnjič. Skoro otrok si še bila tistikrat, Katica, in skoro bi te ne bil spoznal, ko sem te danes zagledal! Kako si zrastle, kako si vsa drugačna! Ali se še spominjaš na tiste lepe čase, ko smo se skupaj igrali tamle pod hrasti na ogradi? In potem ko si bila v mestu v meščanski šoli, še potem sva se večkrat videla in skupno sva hrepenele zopet po domačih tratah, ki nama niso hotele iz spomina. No, ti si kmalu prišla zopet domov, a jaz sem moral študirati dalje. Pred dvema letoma sem dokončal gimnazijo in vpisal sem se na vseučiliščen na Dunaju, kamor sem tudi odšel. Toda, znano ti je, da me domači ne morejo podpirati, še v gimnaziji sem se moral preživljati s tem, da sem poučeval druge. Trd kruh je to, Katica! Pa vendar sem mislil tako delati tudi na Dunaju. Ali tam je toliko potrebnih dijakov, da ne dobi vsak tega, kar išče in česar bi si želel. Dobil sem sicer nekaj tudi jaz, delal sem in stradal, a potlačila me je huda bolezen, da sem moral domov. Le počasi sem zopet ozdravel. Tedaj sem pa izprevidel, da so moje moči preslabe, da bi poizkušal iznova življenje na Dunaju. Vstopil sem pred nekaj meseci k železnici, kjer sem pravkar prestal izpit z dobrim uspehom in sem si tako vsaj zavaroval bodočnost, dasi so v prejšnjih časih hrepenele moje misli drugam in više. Uklonil sem tilnik in sedaj sem še precej zadovoljen . . . Danes ostanem tukaj, jutri pojdem še

za par dni domov, a prihodnji teden nastopim zopet svojo službo v Gorici, kamor sem sedaj prestavljen.“

„Čestitam ti iz srca, Slavoj!“ je dejala Katica. „Toda danes moraš ostati pri nas. Glej, ako bi bila pokojna mati še živa, bi se te bila tudi razveselila in bi te bila povabila k nam z vso svojo znano ljubeznivostjo. Sedaj jo nadomestujem jaz in te vabim namesto nje. Ne odreci mi! Sicer je sedaj žalostno v naši hiši in postrežen ne boš, kakor bi bil v drugačnih okoliščinah. vendar upam, da boš zadovoljen. Sam Bog te je danes poslal, glej, veliko lažje se vračam sedaj proti domu, ko si ti zraven! . . .“

Slavoj je ostal na Katičinem domu ves popoldan. Proti večeru pa se je poslovil od nje, rekoč:

„Z Bogom, Katica! Ako boš kedaj potrebovala česa, bodisi karkoli, obrni se do mene, jaz ti bom izkušal vedno prav svetovati. Storil bom vse, kar bo v moji moči!“

„Hvala, Slavoj, tvoje besede so mi v veliko tolažbo! Morda ni več daleč čas, ko te bom morala prositi!“

Odšel je navzdol lahkih korakov in s povzdignjeno glavo. Katica je zrla za njim, stoječa na pragu. Doli na ovinku je zamahnil s klobukom v zadnji pozdrav in izginil izpred njenih oči . . .

III.

V vasi je imel svojo hišo Jakob Trošan, varih Katičin. V njej je stanoval sam, nobenega ni imel več izmed svojcev. Hiša je bila skoro vedno zaprta, zakaj Jakob je imel obilo posla zunaj nje in ga ni bilo skoro nikoli doma. Največ časa je prebil na domu Katičnem, kjer je bil varih in oskrbnik, že odkar je umrl njen oče, pokojni Selan. Pa tudi v bližnjem mestu je imel vedno mnogo opravila. Bil je vse, kar je kdo hotel, znal je vse, karkoli si je kdo izmislil in spoznal

se je v vsaki zadevi, naj je bila še tako zamotana. Znal pa je tudi ravnati z ljudmi, kakor nihče drugi, videl jim je s svojimi bistrimi sivimi očmi takorekoč v dušo in spoznal njihove želje, preden so se zavedli. Toda nikomur se ni vsiljeval, ljudje so ga začeli iskati sami, kadarkoli so bili v zadregi. Največ so bili okoli njega tujci, domačini mu niso preveč zaupali. Celo čudili so se od začetka, ko so ju tolikokrat videli v prejšnjih časih skupaj s pokojnim Selanom, ki je bil obče spoštovan in premožen posestnik. Toda odkar so izvedeli, da se je Selan izognil veliki pravdi, ki jo je imela začeti proti njemu neka družba zaradi prodanega lesa v gozdu, in se je Selan sam izrazil, da mu je k ugodni rešitvi največ pripomogel Jakob s svojim razumnim posredovanjem, so umolknili. Od tistikrat si je tudi Jakob precej opomogel, kupil si je poleg hiše še sosedovo njivo in poplačal dolg, ki ga je imel že dolgo let na hiši. Selan mu je bil namreč izplačal za posredovanje precejšnjo vsoto denarja, ki je imela postati temelj Jakobovemu poznejšemu blagostanju. Sploh je bil Jakob od tistega časa večer gost v Selanovi hiši, in ta mu je sčasoma toliko zaupal, da ga je imenoval ob svoji prerani smrti poleg matere za variha svoje mladoletne hčere. Tako si je pozneje tudi med sovaščani pridobil nekoliko prijateljev, dasi morda samo navideznih . . .

Danes je bil Jakob zelo slabe volje. Ko se je poslovil od Katicice, se je hipoma izpremenil izraz na njegovem obrazu. Oko je zrlo mrko pred se in prsti njegovih rok so se pregibali sami od sebe ter se krčili v pest. V rebri nad vasjo je postal ter se ozrl navzgor. Tudi od tam se je videl Selanov dom. Bela poslopja so se svetila navzdol, Jakobu se je videlo, da mu migajo in ga pozdravljajo ter vabijo k sebi. Najrajši bi bil takoj ubral pot tja gori, neka nevidna moč ga je vlekla siloma navzgor, a ni smel po vsem tem, kar sta danes govorila s Katicico. Potrpeti je

moral, tudi njegova pšenica bo še cvetela! Od daleč je zagledal Katico, kako je stopala po poti proti domu, a videl je tudi, da stopa nekdo zraven nje. Njegove oči so bile bistre, od daleč je opazil, da mora biti Katičin spremljevalec mesten človek in še mlad, zakaj njegova hoja je bila lahka. Nekaj ga je speklo in zabolelo v srcu ob tej misli ter pomnožilo njegovo slabo voljo.

Zamišljen je prišel na ozko dvorišče pred svojo hišo. Pod njegovimi nogami je zašumelo listje, ki ga je bil otresel ponoči veter raz star oreh, razprostirajoč svoje veje celo nad streho njegove hiše. Jakob je pogledal pod noge, a takoj navzgor na oreh, kjer so se širile sedaj gole rogovile, skoro popolnoma oropane svoje poletne obleke. Neka tožna misel se je ukradla tačas v Jakobovo srce, misel, kakršna ni našla navadno vhoda v njegovo notranjščino. Morda so ga spomnile te veje, ki so še nedavno blestele v vsej svoji lepoti in dajale senco in hlad trudnemu popotniku, vračajočemu se v svojo domovino, morda so ga spomnile na minljivost vsega posvetnega in pokazale tudi njemu za hipec bodočnost, ko bode uvidel, kako prazno in brezmiselno je vse preveliko hlastanje za posvetnim blagom. Morda je sedaj za hipec videl pred dušnimi očmi belo koščeno ženo, kako se mu reži nasproti s praznimi čeljustmi ter ga objemlje s svojimi mrzlimi vlažnimi rokami. Toda Jakob ni bil človek, ki bi se dalj časa vdajal takim mislim. Tudi sedaj je takoj stresel z glavo, in v tistem hipu so že bušili tja noter načrti, ki so živeli v njem od njegove mladosti in se razvijali z njim vred z vsakim dnevom bolj in bolj.

S krepko roko je obrnil ključ v vratih, odprl ter izginil v hiši . . .

Bilo je okoli poldne, ko je nekdo potrkal na vrata Jakobove hiše. Zgoraj se je odprlo okno, in Jakob je pogledal doli.

„A, ti si? Čakaj malo, takoj odprem!“

Čez nekoliko hipov je že tujec sedel v Jakobovi sobi. Bil je to človek med dvajsetimi in tridesetimi leti, zagorelega, okroglega obraza z dvoje lokavimi, vedno mežikajočimi očmi. Oblečen je bil v ponošeno obleko gosposkega kroja in na glavi je imel črn trd klobuk, ob krajcih oguljen in masten. Na stolu ni mogel mirno sedeti, premikal in oziral se je vedno okoli sebe, kakor bi bil kaj iskal že ves čas, kar je na svetu.

Jakob je ležal malomarno iztegnjen na postelji ter gledal proti stropu, kakor bi prešteval muhe, kolikor jih je še jesen pustila v njegovi sobi. Roke je imel prekrižane pod glavo.

„Torej, kakor vidim, nisi opravil nič poštenega, Žan? Mislil sem, da imaš več talenta za kupčijo, pa vidim, da sem se motil.“

„Talenta? Tu ne pomaga ne talent, ne prebrisnost, pa naj bo oboje tako veliko, kakor je tvoja zvitost! Stari se ne vda, Bog ve, kdo tiči za njegovim hrbtom in ga hujska. Pa če se pravzaprav vzame, je tisti kos vinograda tudi v resnici toliko vreden med brati.“

„Kaj ti razumeš o tem, Žan! Sicer te pa nisem najel, da mi tukaj pridiguješ to, kar jaz veliko bolje vem kakor ti. Tvoja naloga je bila, da prepričaš starega Poljščaka, da niso tiste trte s prostorom vred več vredne kot sto goldinarjev. In tega nisi znal storiti! S tem si pokazal, da si slab učenec, nevreden svojega učitelja.“

„Daj mi rajši kaj piti, kakor da me zmerjaš za moje pošteno delo, žejen sem, da se mi jezik drži nebesa,“ je dejal Žan užaljen.

„Počakaj, meni se prav nič ne mudi! Torej, koliko hoče imeti za tisti kos, praviš?“

„Dvesto goldinarjev; a jaz sem mu ponujal za te le sto goldinarjev.“

„Za koga pa, če ne zame, šema! Ako bi Poljščak vedel, da se kupčija vrši zame, bi te zapodil od vrat kot psa in še pljunil bi za teboj. Rajši bi si prerezal vrat kot bi dal meni, niti za tisoč goldinarjev ne bi dobil jaz od njega na svoje ime.“

„To je, da ne. Zato pa pravim, da naj se mu vrže tistih dvesto goldinarjev, preden bo kaj zavohal.“

Jakob se je nekoliko časa zamislil, potem so se mu pa ustnice razširile v škodeželjen nasmeh.

„Ne boš,“ je dejal takoj nato. „Za sto goldinarjev mora dati. Sedaj ti pa povem, kako se bo to izvršilo. Pazi, da se česa naučiš, da ne boš vedno enak tepec.“

Skočil je iz postelje, potegnil iz žepa listnico ter vzel iz nje denar.

„Glej, Žan, to je vse, kar imam, kar premorem svojega v denarju ta dan in ob tej uri. Stoindvajset goldinarjev je, trdo so zasluženi, s krvavimi žulji in z velikim naporom mojih možganov. Ali naj jih sedaj za nič vržem drugemu v žrelo? Povem ti, da bo za te denarje vinograd moj še ta teden, tisti vinograd, Žan, ki je vreden med brati petsto goldinarjev. Razumeš, petsto goldinarjev je vreden! Moj mora biti! In tako bo Jakob Trošan, ki je bil še nedavno od vseh zaničevan kajžar, kmalu posestnik hiše, njive in vinograda. In zatem pride na vrsto gozd in potem zopet gozd in potem zopet nič drugega kot gozd. Glej, Žan, tam po gozdu leže razmetani bankovci. Toliko jih je, kolikor je listja pod bukovjem, ko potegne jesenski piš. Pa ljudje so slepi in jih ne vidijo, dasi hodijo po njih. Zavezane oči imajo, zavezali so si jih sami v svoji neumnosti. Pa nič drugega ni treba, kakor da se človek skloni in da jih pobira in spravlja. In sklanjal se bode in pobiral in spravljal jih bo Jakob Trošan, on sam, tako ti povem! Toda prej si moram zagotoviti nekaj posestva okoli hiše, da lahko kaj pokažem, ako bode treba, in da imam za sproti.“

Jakobu so se svetile oči, roke so mu podrhtevale od razburjenja, ko je zopet spravljajal denar v listnico ter ga potem skrbno vtaknil v notranji žep debelega telovnika. Potem je stopil k omari, vzel iz nje steklenico ter stopal z njo navzdol v klet.

Žan se je premikal na svojem stolu vedno bolj nemirno ter gledal za odhajajočim, kakor bi ga ne imel videti nikoli več.

„To je človek, to je človek,“ je mrmral med zobmi komaj slišno. „Ta bo prišel še daleč, zakaj preskočiti zna še tako velik kamen, ki mu ga zavale na pot, zlesti zna skozi še tako trdno zgrajen plot, ki se je nenadoma pojavil pred njegovimi nogami.“

Mencal si je suhe roke in opazoval ostre nohte na njih, vedno se premikajoč in mežikujoč z malimi očmi.

Jakob se je vrnil, postavil na mizo steklenico in dve čaši ter nalil. Zapenilo se je vino in zaiskrilo, kakor se zaiskri rumeni solnčni žarek, ko pade zjutraj na rosno kapljo.

„Dobra kapljica, Žan,“ je dejal zadovoljno Jakob. „Nihče bi si pred desetimi leti ne bil mislil, da se bo kdaj takšna iskrila v hiši starega Trošana. Pij, Žan, in ne bodi šleva drugič, ampak izvrši to, kar prevzameš, to je moško!“

Trčila sta in pila. Žan je tlesknil z jezikom ter si obrisal mokre ščetinaste brke.

„Takšnega mi nisi še ponudil, Jakob. To je kaplja! Kje je pa rastlo?“

„To te nič ne briga, Žan, vendar ti povem. Daleč od tukaj in zopet ne daleč. Ne daleč zato, ker je rastlo v Selanovem vinogradu pod hišo, daleč pa zato, ker je hodilo v mojo klet po ovinkih. Toda zaslužno je bilo, Žan!“

Zasmejala sta se oba.

„Glej in poslušaj, kaj ti povem,“ je nadaljeval Jakob, „morda se česa naučiš iz moje povesti, kar ti

še prav pride čez sedem let . . . Ko sem prišel v to hišo k staremu Trošanu, svojemu staremu očetu, sem imel nekako šest let. Tačas je umrla moja mati v Trstu v majhni podstrešni izbi za jetiko. Še se spominjam, kako je ležala v kotu na tleh, zavita v same cunje, ko je umirala. Bilo je zvečer, ko je solnce zahajalo. Tedaj se je dvignila na svoji koščeni roki ter rekla s slabim, pojemajočim glasom: „Jakob, pomagaj mi, da vstanem in stopim k oknu! Rada bi še zadnjikrat videla solnce, lepo božje solnce!“ — Stopil sem k njej in sem jo prijel pod pazduho, kakor sem vedel, znal in mogel. Dvignila se je težko in se opotekla do okna. Njen pogled je splul čez strehe daleč tja na morje, kjer se je pravkar potapljalo solnce v svetle valove. Na njen blede obraz so padali zadnji njegovi žarki. Žan, povem ti, lepa je bila tačas moja mati! Nikdar ne pozabim tega obraza, ako bi tudi živel večno!

Ko je zadnji žarek utonil v morju, se je počasi oddaljila od okna in legla v kot. — „Z Bogom, Jakob,“ je dejala, „jaz umrem. Odpusti mi! Pisala sem tvojemu staremu očetu, gotovo pride po te še nocoj!“ — Komaj je izgovorila, že je izdehnila za večno, rahlo in tiho kakor sveča, ko je dogorela. Hudo mi je bilo, nisem se vedel kam dejati, začel sem tuliti na glas. In prišli so ljudje, ki so stanovali zraven nas in so uredili, kar je bilo treba. Pri njih sem prespal tisto noč. Drugi dan je prišel pome stari oče, po pogrebu me je vzел s seboj ter me pripeljal v to hišo. Ves čas po poti ni izpregovoril z mano besedice, samo vedno je mrmral med zobmi in grdo se je držal, da sem se ga bal. Premišljal sem vso pot, kaj pomenijo zadnje materine besede, ko me je prosila, naj ji odpustim. Kaj naj bi ji imel odpustiti, ko mi ni nikdar storila žalega, ko me je samo gladila njena mehka roka in so me poljubljala njena blaga ustna?! Toda še prehitro sem izvedel, kaj so pomenile te besede.

Ko sem se hotel igrati z vaškimi otroci, so se vsi poskrili in bežali od mene. Nikdar ni nihče prijazno občeval z menoj, matere so jih podile v hišo, ko so videle, da prihajam jaz. Hudo me je to bolelo in nekdan sem vprašal starega očeta, kaj sem jim storil, da se me vsi ogibljejo. Tedaj mi je rekel:

„Jakob, ni treba človeku, da sam učini zlo, da se ga potem ogibljejo ljudje. Namesto njega lahko greši drugi, a greh se zvali nanj ter zahteva pokore.“

Nisem ga več vprašal, a postal sem zamišljen in tih. Šele ko sem prišel v šolo, sem izvedel, kaj sem zagrešil. Moja mati nikdar ni bila poročena. Kakor prej na vasi, tako se mi je godilo pozneje v šoli. Da me je imel učitelj bolj rad kot druge, ker sem bil bistrega duha in me je učenje veselilo, to je moje součence še bolj jezilo, začeli so me sovražiti. Jaz pa sem svojo bol zaklenil v svoje srce in počasi je jelo polniti sovraštvo do vsega sveta mojo dušo. Bolj kot sem rastel, večje je postajalo to sovraštvo. Sklenil sem, da se enkrat maščujem ne samo nad svojimi sovaščani, ampak tudi nad vsem svetom, ki se mi je začel gnusiti.

Toda kako naj se maščujem in s čim? Prešibke so moje roke, na pol poti bi moral obnemoči, in oni, ki sem jih hotel kaznovati, bi se mi smejali v obraz ter se mi rogali. Ničesar nimam, ničesar ne bom imel, revež ostanem vse svoje žive dni, ako se ne izkopljem iz tega blata z lastnimi močmi.

Začel sem misliti, da bi šel v mesto, da bi pustil to beračijo pri starem očetu, a bil je sčasoma tako dober z menoj, da ga nisem mogel pustiti samega, ko ni imel nobenega izmed svojcev, da bi mu količkaj pomagal. Stara sosedka nama je kuhala tisto siromašno jed, ki jo je moral on sproti zaslužiti s trdim delom onemoglih svojih rok na boljših kmetijah, zlasti pri Selanu. Bil je edini človek na svetu, ki sem ga imel tistikrat rad, ki sem ga ljubil iz vsega srca. Pozneje

sem rad imel samo še Selana, ki je bil previden mož, mož, kakoršnih je dandanes malo.

Ostal sem torej v vasi, a uvidel sem že kmalu, da človek nič ne velja, ako nič ne zna, ako ničesar ne razume in mu ostane ves svet takoj za domačo vasjo „zaplankan“, da ne vidi, kaj se godi za temi „plankami“. In kmalu sem bil prepričan, da si človek tudi z lastno pridnostjo lahko pridobi mnogo znanja in vednosti, ne da bi mu stalo ob strani nebroy učiteljev. Samo dobre volje je treba in zdravega razuma. Oboje sem imel jaz. Izposojevati sem si začel knjige od domačega pokojnega župnika in od učitelja, posedal sem po kotih in se učil. Kmalu se mi je začelo širiti obzorje, kmalu mi je bilo premalo to, kar sta imela v svojih knjižnicah onadva. Kar sem si pozneje prislužil in prihranil, vse sem izdal za knjige, ki sem si jih začel naročati iz mesta. Tako sem si pridobil obširnega znanja, ki je sedaj velik kapital v moji glavi.

To znanje mi je najprej pripomoglo do spoznanja s pokojnim Selanom, pridobilo mi je njegovo naklonjenost in zaupanje. In to je bila tudi prva podlaga, da sem se vsaj nekoliko dvignil na površje v razmorama kratkem času. Toda moja pot še ni končana, moja pot mora biti zmagonosna, visoko moram stati nekdam nad svojimi sovrstniki!

A prijatelj Žan, dandanes je težko kaj doseči, vsak misli, da je najprebrisanejši, vsak bi rad splezal čez hrbet drugega višje, da bi lažje živel in gledal nanj z vrha navzdol pomilovalno in zaničevalno. Prišel sem do spoznanja, da človek ne sme biti preveč pošten, ako hoče priti do česa, ako se hoče otresti vsakdanjosti. In tako je nastalo v meni geslo: Potlači druge, ako nočeš, da oni potlačijo tebe! Včasih mi sicer pravi vest, da tako ni prav, a človek se ne sme vdati takšnim sanjarijam, ako hoče kaj doseči. Sanjač hodi z zavezanimi očmi po svetu. In navsezadnje — čemu naj jaz nosim drugim ljubezen na-

sproti, ko so imeli sami do mene vedno sovraštvo in ga še imajo!?"

Jakob je umolknil in gledal v čašo. Videti je bilo, da ga je pri zadnjih izvajanjih napadla neprijetna misel, da se je v njegovem srcu zbudilo boljše čustvo. Toda takoj je zopet stresel z glavo in izpraznil čašo. Žan ga je gledal z mežikajočimi očmi in z nekim strahom in občudovanjem obenem.

"Toda sedaj se vrniva k prejšnjemu predmetu," je omenil Jakob. "Poslušaj, kaj mislim, kako se mora dobiti Poljšakov vinograd in se bo gotovo dobil."

Primaknil je stol bliže Žana in mu začel govoriti natiho, da ne bi mogel slišati nobeden, če bi bil tačas tudi v sobi. Žan je poslušal, prikimaval in se premikal na stolu. Oči so se mu svetile zadovoljnosti, videti je bilo, kako mu ngaja Jakobov načrt.

Ko je bilo vse dogovorjeno, sta zopet trčila.

"Ti pa znaš, Jakob, to moram pribiti! Priznati moram, da sem pritlikavec proti tebi," je dejal Žan, ko je odhajal.

Jakob se je zasmeljal ter zaprl vrata za njim. —

IV.

Oče Poljščak je vstal tistega dne zelo zgodaj. Stopil je na prag svoje hiše ter pogledal na nebo, ki je na vzhodu žarelo škrlatasto-rdeče. Zadovoljno je pokimal s sivo glavo, obetal se je lep dan, lahko se bodo danes spravili s polja zadnji pridelki. Poklical je hlapca in deklo ter jima naročal, kje naj se danes začne najprej, kam naj gre ta in oni delavec, ki ga je naročil že sinoči. Kmalu je oživela vsa hiša, v kuhinji se je kahal zajtrk, na dvorišču so ropotali vozovi, po hlevih se je opravljala in napajala živina. Iz za zore pa je prilezlo solnce, lepo in jasno jesensko solnce ter veselo pozdravljalo te pridne in delavne

ljudi, vabilo in jih klicalo, da bodo z njim vred začeli in dovršili današnji dan. In ti solnčni žarki so šinili delavcem v žile ter jih razgreli kakor jih razgreje samo še pristni sok iz bližnjih vinskih goric. Oče Poljšak pa je bil vesel in je imel za vsakega lepo besedo, za najmlajšega kakor za najstarejšega, ki je bil že skoro na koncu svoje težke trnjeve poti...

Tačas je pa izza ovinka pridrdrala mestna kočija in se ustavila na dvorišču pred Poljšakovo gostilno. Iz nje so izstopili trije gospodje. Najmlajši je dvignil iz nje neka stojala in druge priprave ter jih položil na klop. Starejši pa je pristopil k Poljščaku, ki je začudeno gledal, odkod in čemu tako zgodnji obisk, ter dejal:

„Zdi se mi, da ste vi gospod gostilničar. Opravila imamo danes v tem kraju, zato bi radi opoldne dobili kaj poštenega kosila, ako je mogoče.“

Oče Poljščak je bil vesel, da ga obiše tudi gospoda in je hitro zatrjeval, da dobe, kar hočejo. V kratkem so se domenili.

„Poskrbite nam, da se spravijo v kraj tudi konji in voz,“ je dejal zopet oni. „Morda imate tudi kozarček dobrega žganja, to bi ne bilo napačno sedaj zjutraj.“

Stopili so v sobo ter se okrepčali. Bili so to tako priljudni gospodje, da so se Poljščaku takoj priljubili.

„Oprostite, gospodje,“ je dejal, „vi gotovo niste iz našega trga, kakor sodim.“

„Zakaj bi ne bili?“ je vprašal starejši.

Poljščak je bil nekam v zadregi, a je vendar dejal:

„Zato ker naši gospodje, kolikor jih je tam doli, so vsi nekam previsoki in ne občujejo s kmetom tako prijazno, kakor sedaj vi. Dostikrat se menjajo in tako sem od začetka mislil, ako bi bili vi na novo nastavljeni v trgu.“

„Res nismo, gospod gostilničar. Mi prihajamo iz glavnega mesta in imamo danes važnega dela čez

glavo. Mi namreč merimo železnico, ki ima iti tod skozi.“

„A tako, tako. Pa saj je vendar železnica že umerjena, kolikor mi je znano, gospodje. Čemu vnovič?“ je vprašal začudeno Poljščak.

„Res je, gospod gostilničar, železnica je vobče že umerjena, ali pokazale so se ponekod težkoče, ki se morajo vsekakor odpraviti. Zato smo danes tukaj.“

„Veseli me, gospodje, da ste se zglasili pri meni. Gotovo boste opoldne dobro postreženi. Mislil sem sicer iti dopoldne na njive, pa bodo za enkrat že moji delavci sami opravili. Ob takšnih prilikah mora biti gospodar sam doma.“

Odpravili so se iz Poljšakove gostilne ter krenili za vasjo v reber. Poljšak je gledal za njimi, dokler mu niso izginili izpred oči, a potem je naročil v kuhinji, kaj se mora danes pripraviti za kosilo tem imenitnim gospodom . . .

* * *

Okoli poldne so se inženirji vrnili k Poljšaku. Bili so videti trudni in upehani.

„Hiteli smo, gospod gostilničar,“ je dejal zopet starejši. „Nisem si mislil, da dovršimo tako hitro, ker je bilo ogromnega dela, a vendar je šlo.“

Razvil je na mizo neko polo, kjer je bil narisana nekak načrt bodoče železnice, v kolikor se je tikal te okolice.

„Poglejte semkaj, gospod gostilničar, morda vas zanima, ako izveste, kaj se bo po novem načrtu izpremenilo. Glejte, tukaj je bil prej v načrtu tunel, a ker bi bili stroški preveliki in ker se da izpeljati brez posebnih težkoč železnica na okoli, smo sedaj napravili, da pojde čez te travnike, potem skozi ta vinograd in nazadnje zavije v gozd.“

Poljšak je pazljivo poslušal, a hkrati je zmajal z glavo.

„Kaj pravite, skozi ta vinograd pojde?“ je dejal skoro prestrašeno.

„Da, todile skozi. Ves ta svet ni mnogo vreden in se bode lahko odkupil po nizki ceni. Cenili smo že danes vse in ni dvoma, da bode to sprejeto.“

Poljšak se je praskal za ušesi. Vedno bolj nemiren je bil.

„Da ni ta svet dosti vreden, pravite? Ne rečem sicer za one pašnike, ali vinograd in gozd sta vendar prve vrste,“ je pripomnil.

„Kaj še, gospod gostilničar! Mi smo vajeni takšnih reči. Glejte, v vinogradu ni zemlja nič prida, trte so pa stare in ne bodo več dolge rodile. Zlasti pa še, ker je trtna uš v bližini.“

„In koliko ste cenili ta vinograd, gospodje?“

„Posestnik bo dobil za vse skupaj, kolikor bomo potrebovali mi, petdeset do šestdeset goldinarjev.“

Poljšak je osupnil. Tresel se je razburjenosti.

„In ali veste, gospodje, čigav je ta vinograd?“ je vprašal hripavo.

„To nas za sedaj nič ne briga, gospod gostilničar, to se bo uredilo pozneje, in sicer prav v kratkem. Pa tudi zaraditega nismo mogli več ceniti, ker vendar posestniku ostane še precejšen del, ko pojde železnica uprav po sredi.“

„Kaj naj stori potem posestnik s tistima raztrganima kosoma? Brez najmanjše vrednosti sta,“ je jadikoval Poljšak.

„Mi ne moremo tukaj prav nič pomagati, gospod gostilničar. Postava je postava.“

„Res je to, postava je postava, a mislim, da bodo cenilci izmed nas drugače govorili.“

„Kakor vidim in posnamem, je ta vinograd vaš, gospod gostilničar. Zelo žal mi je, a res se ne bo dalo pomagati. Tudi vaši cenilci se bodo morali vdati, ker verujete mi, da mi vemo, kaj delamo in kako cenimo. Uredili smo že mnogo takšnih reči. Kaj pa,

gospod gostilničar, kaj je z našim kosilom? Ali dobimo lahko kaj? Verujte nam, lačni smo kot volkovi.“

„Takoj, takoj, gospodje,“ je dejal Poljšak in odšel v kuhinjo, kimajoč z glavo in z nagubančenim čelom.

„Pa ne, da bi nam sedaj slabše postregli in bi nam prinesli kakšne kislice, gospod gostilničar, ko smo vam morali nehote storiti to nevšečnost. Saj veste, služba je služba!“

Poljšak je nekaj odgovoril, česar pa ni bilo več razumeti. A v kratkem je stalo pred njimi izborno kosilo. Gospodje so jedli in pili, da je bilo veselje. Pri tem so se vedno smejali, šalili se in norčevali. Gostilničar je moral prisesti k njim. Nalivali so tudi njemu in v kratkem je oče Poljšak pozabil, da so mu ti tujci takorekoč ukradli njegov najboljši vinograd. Njihovi ljubeznivosti in prepričevalnim besedam se ni mogel dolgo ustavljati.

„Saj vem, da niste krivi vi, gospodje. Vi morate delati, kakor vam naročijo, a meni je vendar hudo za vinograd.“

Tedaj je pa vstal starejši izza mize in pomignil Poljšaku, naj pride k njemu.

„Nekaj vam moram povedati,“ je dejal tiho, „pa ne smeta slišati onadva. Glejte, svetujem vam, da vinograd kolikor mogoče hitro prodaste, dokler se še ne izve, kaj bo z njim. Morda se vam posreči, da dobite kaj več zanj. Ako vam da kdo sto goldinarjev, mu ga kar dajte. Pa ne povejte nikomur, da sem vam jaz to svetoval.“

„To bi ne bilo pošteno, gospod, sedaj ko to vem. Imel sem ga prodati prav te dni, a sedaj ne more biti nič iz tega.“

„Ako ste tako tesnosrčni, pa pustite, škodo boste imeli samo vi. Po mojem mnenju ni to nobena sleparija, vsak bi na vašem mestu storil kaj takšnega.“

Sedel je zopet na svoj prostor in nalil. Prisedel je zopet tudi Poljšak in ostali so skupaj še dolgo.

Šele proti večeru so ukazali napreči. Prav prijateljski so se poslovili od Poljšaka in bilo mu je skoro žal, da so odšli tako hitro. Nizko se jim je priklonil, ko je voz oddrdral z dvorišča.

Doli v rebri, ko je bila vas že daleč za njimi, se je voz hipoma ustavil. Nekdo je prisedel in vsi so se zasmejali.

„Dobro smo jo izvozili, Jakob,“ je dejal med smehom starejši. „Še ta teden imaš lahko vinograd, ako hočeš.“

„Naroči Žanu, naj pride takoj jutri k meni,“ je odgovoril Jakob . . .

Mesec je svetil raz jasno nebo, rahla sapa je majala drevje in voz je drdral dalje.

V.

Dnevi so potekali za dnevi v vedni enoličnosti in enakomernosti. Nagnila se je bila že jesen in prvi sneg je pobelil brda naokoli. Iz njega so gledale skupine temnih smrek kakor otoki iz belokipečega morja. Nekako tiho in mrtvaško je postalo, kakor bi se bilo poizgubilo nekam daleč in bi bil ostal v okolici samo njega nerazločen odmev. Nič se ni prav genilo nikjer, trudno je ležalo po vaseh in zaseljih. Vrata vseh hiš so bila zapahnjena, okna trdno zaprta. Samo dim iz dimnikov je pričal, da je za nemimi zidovi nekaj življenja, in zategli glasovi govedi iz hlevov so se oglašali kakor bi klicali na pomoč.

Pri Selanovih je šlo vse po stari poti. Opravljala so se razna zimska dela, pripravljalo se je na pomlad, ko bo treba takoj začeti z novim delom. Jakob se je oglasil vsak dan v hiši in dajal delavcem navodila za vsak dan posebej. Bil je skrben in vesten, vse je šlo v najlepšem redu. Proti Katici se je vedel obzirno in dostojno in je izpolnil vsako njeno željo. Sčasoma se ga je tako privadila, da si je že začela očitati,

kako ga je mogla kdaj po krivem soditi. Polagoma je prišlo zaupanje v njeno srce in neka tiha zadovoljnost se je naselila v njem. Jakob je vse to opazil, njegovo oko je bilo bistro in se je navadilo gledati na dno duše. Zato je pa tudi vedel, kako mu je delati, da se ji ne odtuji, da jo popolnoma priveže in priklene nase. Treba je bilo mnogo laži in hinavščine, mnogo samozatajevanja, a Jakobu vse to ni bilo težko, znal je delati tako, da bi ne mogel dvomiti o njega čistih mislih najboljši opazovalec, kamoli neizkušeno dekle. Njegov cilj je bil: Selanovo premoženje mora biti njegovo po tej ali oni poti, naj velja, kar hoče! Najlepše in najbolj ceno bi se prišlo do njega, ako bi postala Katica njegova žena. Ako bi pa to izpodletelo, je do tega cilja še dovolj drugih poti, ki se že pravočasno pokažejo sameobsebi. Torej naprej proti cilju! Pri vsem tem pa Jakob ni pozabil na svojo domačijo. Poljšakov vinograd je bil že dolgo njegov. Kupil ga je bil Žan na svoje ime ravno za sto goldinarjev, a takoj potem ga je odstopil Jakobu. Ko je stari Poljšak to izvedel, je šele začutil, da je bil opeharjen in da so bili oni inženirji samo sleparji, ki jih je najel Jakob. Toda dokazati ni mogel ničesar, moral je molčati, sicer bi imel lahko še neprilike. Pa tudi sram ga je bilo, da se je dal zapeljati na tako nesramen način. Ostalo mu je torej samo lastno očitanje, da se je dal vjeti takšnim ljudem. Tako je postal Jakob že precej trden gospodar in je že imel kmetijo, ki bi ga lahko redila in ki bi se marsikdo drugi čutil srečnega, ako bi jo imel. A v Jakobovem načrtu ni imela ta kmetija še mej, morala je rasti in rasti, da je ne pregleda oko in da je tako hitro ne prepotuje noga . . .

Katica je v tem živela neko posebno samosvoje življenje. Pri vsakem delu in opravilu je videla nekoga, ki stoji ob nje strani, ki hodi z njo na vsak korak, ki govori z njo, kakor zna govoriti samo on,

ki je tako blag, da mu ga ni enakega na svetu. In kakor je blag on, tako so bili odzdaj zaradi njega blagi v nje mislih vsi ljudje, ki so bivali v nje bližini. Praznik je bil zanjo vselej, kadar ji je prinesel pismonoša pismo od Slavvoja, ki ji je poročal o svojih delih in opravljenih in jo vselej prosil, naj mu tudi ona piše, kaj dela in kako je pri njej doma. Nekaj lepega in vzvišenega je plulo sedaj nad Katico in njenim življenjem in srečna je bila, da si ni želela večje sreče. Kako bi bilo lepo, ako bi bila sedaj še živa njena mati.

Pri vsem tem je bilo zelo čudno, da Jakob tega Katičinega stanja ni zapazil v svoji bistroglednosti. Ali je bilo temu krivo, da so bile vse njegove misli osredotočene na poti proti njegovemu cilju, ali so se mu oči zameglile vsled lastne samoljubnosti, kdo bi to vedel? Resnica je, da se je nekega dne zbudil in zavedel, ko je bilo že prepozno. In tedaj je besnel in se tolkel po glavi, kje je imel oči, da ni videl, kje ušesa, da ni slišal?

Nekega dne je namreč dobila Katica pismo od Slavvoja. In to pismo je bilo nekoliko drugačno od drugih. Ko ga je Katica prebrala, se je naslonila v svoji sobi na mizo in zagrebla obraz v roke. Dolgo je slonela tako, nepremično in kakor bi bila otrpla. A počasi se je začelo nekaj gibati v njej, prsi so se dvigale in podrhtevali so lasje. Skozi prste so pa silile solze in padale na mizo. Zraven nje je ležalo odprto pismo Slavvojevo. Svetile so se odločno začrtane črke, žarki zimskega solnca so padali nanje skozi južno okno in jih poljubljali.

V tem je vstopil Jakob. Imel je Katico nekaj vprašati. Ko jo je zagledal v takšem stanju, je osupnil in hotel oditi. Toda v tistem hipu je ona dvignila glavo, popravila si lase ter dejala:

„Le stopite bliže, Jakob! Rada bi govorila z vami v neki zadevi, ki je boljše, da se ne odlaša. Saj imate nekaj besede zraven tudi vi!“

Ko je pristopil k mizi, mu je podala Slavojevo pismo ter rekla:

„Preberite!“

Jakob je vzel pismo in bral:

Draga Katica!

Ne upam si danes skoro z besedo na dan, vendar mora biti! Glej, ves čas odkar Te poznam, si mi bila tako dobra, da Te ni moglo nikdar pozabiti moje srce. Davno bi Ti bil že rad povedal to, a odlašal sem do danes, ko sem prišel v svoji službi toliko naprej, da si lahko osnujem lastni dom, ne da bi se mi bilo bati, da bi ne mogel izhajati tudi ako bi imel družino. Vprašam Te torej, ali bi ne hotela postati moja družica, moja ljuba žena pred Bogom in pred ljudmi? Premisli dobro, preden mi odgovoriš, vprašaj svoje srce in vprašaj za svet svojo pamet, potem Te pa prosim, odpiši mi! Ako se odločiš zame, prihitim k Tebi, da se o vsem domeniva ustno, ako me zavržeš, Ti tudi ne bodem hud nikdar! Pričakujoč skorajšnje Tvoje odločitve, Te prav lepo pozdravlja

Tvoj prijatelj

Slavoj.

Jakob je bral in ni veroval svojim očem. Roka se mu je tresla in temno mu je bilo pred očmi, ko je položil pismo zopet na mizo.

„In kdo je ta Slavoj, ako smem vedeti?“ je vprašal hripavo, a navidezno mirno.

„To je Slavoj Trtnik, železniški uradnik, sedaj v Krškem,“ je odgovorila Katica.

„Dobro, poznam ga, ko so njegovi stariši bivali še tukaj. In ti bi sedaj rada vedela, kaj porečem jaz k temu, kajne-da?“

Katica je prikimala.

„Težko je v takšnih zadevah svetovati,“ je dejal Jakob popolnoma mirno. „Mož ima lepo službo in lepo bodočnost, nič hudega bi ne bilo ob njegovi

strani, ako je tudi lepega značaja. Pomisliti je samo to. Ako mu ni predvsem samo za to, da bi dobil najprej tvoje premoženje in potem šele tebe.“

Gledal je Katico z lokavimi očmi in opazoval učinek svojih besed. Toda Katica je bila povsem mirna in je rekla:

„V tem oziru sem brez skrbi, Slavoj je značajan človek in takšen tudi ostane vedno.“

„Potem — potem ga pa vzemi, ako misliš, da boš srečna z njim!“

Govoril je s tihim mirnim glasom, nihče ne bi bil slutil, kaj se je tačas godilo v njegovom srcu.

Katica je vstala.

„Hvala lepa vam za te besede, Jakob! Ne pozabim vam jih nikdar! Seveda vas prosim že sedaj, da mi pojdete na roko, ko bode stvar treba urediti.“

„Drage volje, Katica!“

Razšla sta se. Ko je stopil Jakob v vežo, kjer ni bilo nobenega, se je prijel za čelo. Tam zadaj je bilo vroče in razbeljeno kakor v ognjeniku. Skoro bi se bil moral prijeti ob steno, tako so se mu naenkrat zašibile noge. Toda njegova narava je bila močna in je kmalu premagala to slabost. Dvignil je glavo kvišku in ponosno stopil na dvorišče ter odšel potem po poti navzdol.

Ko je prišel domov, je legel na postelj, kakor je to storil vselej, kadar je bil slabe volje ali pa kadar je razmišljal kaj važnega. Roke je položil pod glavo in zrl nepremično v strop.

Čez nekoliko časa pa je hipoma vstal, stopil k mizi in odprl predal. Potegnil je iz nje beležnico, kamor je semtertja pisal svoj dnevnik, ter je napisal to-le:

Dne 13. decembra 18 . .

Moj tako lepo zamišljeni načrt je danes nenadoma splaval po vodi. Kdo bi si mislil, da me bo kaj takšnega zadelo pri tej pameti! Mene, tako pametnega

in prebrisanega človeka, mene Jakoba Trošana, ki ima več v petah kakor drugi v glavi, mene je tako grdo prekanila ženska! Kam sem gledal, da nisem ničesar videl že prej, da nisem ničesar zapazil, preden se je tako iz cela vsulo nad mojo glavo? In kako mi je bilo hudo! Ko je v meni razsajalo od jeze in sramote, sem moral še lepo govoriti, sem moral grizti v svoje meso. Saj mi pravzaprav ni nič za to žensko, ali po lepi in gladki poti bi se bilo dalo priti do tako lepega premoženja. Koliko trdih stopinj, koliko dela in truda bi bilo prihranjenega! V par letih bi bile uresničene moje sanje, bi bili izpeljani in dovršeni moji načrti. Tako sem pa zlezal nekaj dolgih let nazaj in moj cilj se je odmeknil v daljavo. Ali tu se ne da s silo opraviti ničesar, sila bi samo škodovala. Vendar mož ne sme odnehati nikoli. Selanovo posestvo mora biti moje! Oni, ki bo postal mož Katičin, je uradnik in kot tak bo gledal, da bo spravil posestvo v denar, zakaj kdo mu ga bo obdeloval? In tu je na meni, da to posestvo kolikor mogoče ceno kupim. Da bo pa to mogoče, si moram ohraniti zupanje Katičino in moram prodajo zavleči toliko časa, da se preskrbim s potrebnim denarjem. In to se bo zgodilo, se mora zgoditi, kakor gotovo sem Jakob Trošan! Ti si prevarila mene, jaz bom prevaral tebe, Katica, in ta zadnja prevara bo hujša od prve! Kaj bi rekel k temu neuspehu svojega mojstra moj prijatelj Žan, ako bi to vedel?!

Odložil je pero in se hripavo glasno zasmel. Nato je zaklenil dnevnik v miznico ter odšel iz hiše po daljnjih opravilih. Po vasi navzdol si je polglasno žvižgal, nihče ni slutil, kaj je doživel in pretrpel pred kratkim.

VI.

Komaj se je začel tajati led, že je začelo v okolici novo življenje. Začeli so graditi železnico, ki se

je obetala že toliko časa, vendar enkrat zares. Zbirali so se delavci od blizu in od daleč, kakor lastavke so prihajali, najprej posamezno, a potem v gručah. Glasni so postajali kraji, ki so bili pravkar še tako tihi, ki so toliko časa snivali v žalostni pozabljenosti. Zdrabili so se iz dolgega sna in začudeno so zrli nove obraze okoli sebe. Odmevalo je jeklo od kamena, votlo se je valila in odmikala gruča za gručo, pred očmi so nastajale zareze in zaseke, čez noč so se dvignili nasipi, so izginjale vdrtine in so se zenačile strmine, kakor krtine na travnikih, ko potegneš čeznje z grabljami! Različna govorica je prišla v deželo. Nekaj je bilo glasov, ki so bili podobni našim, ki so udarjali na uho, kakor bi bili stari znanci, samo da so odšli pred davnim, davnim časom od nas in so se sedaj vrnili, ko so se obrusili na tujih tleh in sprejeli vase nove vtiske, ki so jih srečavali. A mnogo je bilo tudi popolnoma tujih, morda so jih slišala naša brda samo tedaj, ko so se valile sovražne čete preko naših poljan in izginjale. Bila je pisana mešanica raznih noš, navad in običajev. Glasile so se pozno v noč neznane, našemu ušesu laskajoče turobne pesmi, porojene v tlaki in suženjstvu, žalostno so odmevale v blede mesečini in tonile v daljavi. Bilo je nekaj v njih, kar je navdajalo srca domačinov z nekim koprnenjem in hkratu z veliko žalostjo. Bile so to pesmi slovaške, ki njih zvoki še sedaj trepečejo po naših holmih. A med te pesmi so se mešali tuji, trdi glasovi, ki so šli mimo naših ušes brezsledno in se niso niti trenotek pomudili na svetih naših tleh. Kaj bi z njimi? Čemu naj bi zapuščali sledove, ko ni v njih ne duše in ne srca!

Gori pod Poljšakovim vinogradom so vrtali velik tunnel, tako kakor je bilo načrtano v prvih načrtih. Poganjalo je tam gori že prvo svetlo listje iz solzečih se trt, ki so bile v dolgih ravnih vrstah povezane na nove visoke kole. Med njimi so cvetle češnje in se

osipale. Kadarkoli se je Jakob ozrl na ta sedaj svoj vinograd, vselej ga je obšla velika zadovoljnost in oko se mu je veselja zaiskrilo.

In Jakob je imel sedaj priliko, da je vedno lahko gledal svoj vinograd od blizu, saj je imel tam ob začetku tunela na mali planjavici takoimenovano kantino, kjer je točil delavcem različno pijačo in jih je tudi preskrboval z mrzlimi jedili in prigrizki. Ko je izvedel, da se začne že letos graditi železnica in da bode pri tunelu dela do pozne jeseni, se je takoj odločil, da si pridobi dovoljenje za to obrt. Ako le količkaj spretno začne, si utegne pripraviti precej prispevkov in sredstev, da bo lahko nastopil o pravem času kot kupec Selanovega posestva. Katica in Slavoj sta namreč sklenila, da se poročita šele pod jesen, ker je treba marsikaj prej pripraviti, na kar dosedaj še nista mislila. Jakobu je bilo to vseč in prigovarjal jima je, da do tistikrat odložita. Kakor nalašč se je vse obračalo v njegovo korist.

Pri tem, da je Jakob sedaj prevzel to obrt, ni zanemarjal Selanovega posestva. Vedno je še vodil vsa dela, a ko so imeli železniški delavci počitek, tedaj je bil vedno sam v kantini in se je gibal, kakor bi bil krčmar že od svojih mladih dni. Kadar se je oddaljil od kantine, ga je prav pridno nadomeščal Žan, ki ga je bil vzela k sebi, ker je spoznal v njem prav spretno in za svoje namene uporabno moč.

V kantini je bilo vedno veselo, med vsakim odmorom se je trlo tam delavcev. Zlasti zvečer so posedali za mizami ali polegali po trati kar v gručah. Jakob se je vedno smejal in čestokrat skrivaj mežikal Žanu, zlasti ko je navdušenje priklopelo do vrhunca. Žan je razumel, znal je mešati kakor kak lekarnar, nikdar ni bil v zadregi, da bi mu izpodletelo. Le redkokdaj se je pripetilo, da se je kdo namrdnil, ko je pokusil. A Žan in Jakob sta ga znala potolažiti s slanim dovtipom, da je sam sebi verjel, da se je zmotil.

Jakob pa tudi ni bil skop. Tistim, ki so bili vedno pri njem, je o pravem trenutku tudi nalil iz pravega soda ali iz prave steklenice na svoj račun in jim napil. In tisti literčki so bili seme, ki je kmalu rodilo stoteren sad, čestokrat še tisti dan ali večer. Taki delavci so imeli pri njem tudi odprt račun. Plačevali so vsake sobote, ko so dobili plačo, a nihče ni zapazil, koliko je bilo več napisanega, kakor je použil, zakaj sam si ni zapisoval nihče od onih, ki so radi pili. Samo enkrat se je zgodilo, da se je nekdo pritožil, da ima tisti teden preveč napisanega. Tistikrat je bil pa ogenj v strehi. S prekrižanimi rokami se je vstopil Jakob sredi sobe predenj in mu gledal z bliskajočimi očmi naravnost v obraz.

„Ti, ti boš meni očital sleparstvo, ti smrkavec pritepeni. Glej, da izgineš od tukaj in se nikdar več ne prikažeš v mojo pošteno gostilno, sicer ti bo slaba predla! Razumel? In sedaj vun!“

Prijel ga je za rame in ga obrnil, preden se je oni zavedel. Pohlevno kakor otrok je stopal pred njim ogoljufani revež in izginil v temi. A drugim, ki so to videli, se je zdelo imenitno in Jakob se je že više dvignil v njih očeh. Nobenemu ni več prišlo na misel, da bi dvomil o njegovi poštenosti.

Vse delavce je imel Jakob v razvidu. Vedel je za vsakega, koliko služi na dan, koliko zasluži po strani, koliko časa bo še ostal in kdaj bo odšel. Komu se bo ta in ta dan odpovedalo, je vedel on prvi, zakaj bil je v dotiki z vsemi nadziranci do najvišjega. Tako se mu ni bilo bati, da bi kaj izgubil.

Kolikor bolj je šlo pod leto, toliko zadovoljnejši je bil izraz na Jakobovem obrazu.

„Trudim se sicer kakor žival, noben poštni konj ne trpi toliko kot trpim jaz, Žan, a vsaj ne trpim zastonj, kakor trpi toliko drugih. To je moje zadoščenje, glej, iz te kantine bo zrastlo marsikaj, o čemur se ti

sedaj še ne sanja," je dejal nekega večera svojemu pomočniku, ko sta šla spat.

"Srečo imaš, kamor pogledaš, to je pribito," je odgovoril Žan. "Dozdaj sem mislil, da imajo srečo samo tepci, a sedaj sem videl, da si napravi premoženje semtertja tudi kak pameten človek."

Zasmejal se je Jakob, da so se pokazali beli zdravi zobje in je dejal Žanu:

"Ti nisi neumen dečko, Žan, kadar bom jaz cesar, boš ti moj prvi minister!"

Tako je šlo vse lepo in v redu dan za dnevom. Tunel se je globil, delavcev večina je pila in nosila denar Jakobu, v deželo je počasi zopet silila jesen . . .

Selanova Katica pa je imela tačas polne roke dela. Njena soba je bila bolj podobna dobro založeni manufakturni prodajalni, kot pa sobi mladenke. Raznovrstno blago je ležalo po mizah, po omarah, po stolih in po postelji. Dan za dnem so ropotali šivalni stroji od jutra do večera, kopičile so se rjuhe, drugo posteljno perilo, telesno perilo, krila in vse drugo, kar je potrebno, da prinese k hiši mlada gospodinja. Pomagali sta ji pri delu dve šivilji, ena domača, ena iz bližnjega mesta. Med delom so se glasile pesmi, so se pripovedovale pripovedke iz davno minulih časov.

Katica je cvetela kakor roža, sreče sijaj je odseval iz nje oči in raz nje deviška lica.

VII.

Nizko so viseli oblaki tistega jesenskega jutra, ko je Katica obhajala spomin smrti preljubljene svoje matere. Žalostno so brneli zvonovi iz zvonika župne cerkve, peli so kakor bi bili ubiti, zakaj težak in vlažen vzduh je ležal nad okolico, ki se je kazala sedaj tako žalostna v svoji rumeni ponošeni obleki, kakor bi že komaj čakala, da jo odloži. Vrhovi gora so se skrivali v mlečni megli, ki je lezla vedno niže, dokler

ni napolnila nizkih dolin za vasjo. A tedaj je začelo iz nje pršiti, tanko in gosto, da je šlo skozi obleko in do kože. Listje pod nogami je bilo hkrati opolzlo, kakor bi ga bili oblezli polži, in na vejah obcestnega grmovja so se začele svetlikati debele kaplje.

Tačas je stopala iz cerkve proti domu Katica. Z njo sta bili tudi obe šivilji in ob strani je hodil Jakob. Tiho so hodili, nobenemu se ni ljubilo govoriti. Katica je bila zamišljena in nihče je ni hotel motiti v njenih mislih. Ko so dospeli do razpotja pod pokopališčem, je dejal Jakob naenkrat:

„Tukaj sva se poslovila lansko leto ob oni žalostni priliki, Katica. Naj te pozdravim tudi sedaj, zakaj moja pot pelje drugam.“

Podal ji je roko, pozdravil tudi njeni spremljevalki ter izginil v rebri.

Katici so hipoma prišli v spomin dogodki onega dne iz lanskega leta. Spomnila se je, kako je bila nevljudna in neprijazna z Jakobom, ki nikakor ni tega zaslužil, kakor sedaj dobro ve sama. A takoj nato je videla v duhu, kako ji je prihajal nasproti nekdo drugi, ki si ni tačas niti oddaleč mislila, da bo kdaj tako stopil v nje življenje, kakor se ima sedaj zgoditi v kratkem. Poklicala si je v spomin vsako njegovo tedanjo besedo in šele sedaj je spoznala, da je bila pravzaprav že tisti dan sklenjena njuna zaveza in da se je moralo zgoditi to, kar se bo dovršilo v nekoliko dneh.

Ko so dospeli domov, so zajtrkvali in kmalu potem so se lotili dela. Toda danes ni hotelo biti tistega veselja v ono sobo, kakršno je bilo tam dosedaj vsak dan. Kakor je bil zunaj žalosten dan, tako je bilo žalostno in pusto v teh človeških srcih. Nihče ni hotel drugemu omeniti, a vsak je komaj čakal, da mine današnji dan in pride čas, ko pojde počivat. Toda nerazmerno dolgo se je vlekle še do večera.

Katica je bila izredno slabe volje. Popoldne je čakala pisma od Slavvoja, a ni ga bilo, dasi je bilo

danes že osmi dan, odkar je pisal zadnjič. In navadno je vendar pisal vsakih osem dni, ako ne prej.

Nazadnje je vendar nastopil večer. Drevje okoli hiše je šumelo glasneje, zaganjal se je v njega napol golo vejevje sunkoma južni veter, ki je postajal vsak trenotek močnejši. Vmes so naletale težke redke kaplje in tolkle na okna kakor bi bila odnekod priletela jata nočnih ptic in trkala s svojimi kljuni ob šipe. Šum se je včasih približal, kakor bi se bližali hiši šumeči morski valovi, a nato se je odvalil in izginil nekje v daljavi, da se čez nekoliko hipov zopet povrne in zopet izgine. Na vasi so lajali psi, odgovarjali so z žalostnozateglimi glasovi drugi drugemu, strah jih je bilo.

Katica je stopila s svečo v svojo sobico. Odnekod je potegnil prepih, da je sveča za hipec vsplapolala in ugasnila. Ni je več prižgala. V temi je pokleknila pred postelj ter opravila večerno molitev. Nato se je slekla in legla. Enakomerno bučanje vetra je kmalu zmedlo nje misli, v kratkem je rahlo zaspala.

Tedaj so se pa natihoma odprla vrata v sobo. V njih se je pojavila Katičina mati. Oblečena je bila v dolgo belo obleko, da se je vlačila po tleh. Na glavi je imela venec iz belih rož, ki so v tistem hipu omamljivo zadehtele po sobi. Odnekod je prihajala prelestna svetloba, in v tej svetlobi se je videla obleka kakor bi bila srebrna, se je svetila polt kot bi bila prozorna. Vse polno žarkov se je usipalo od nje, tako svetlih, da je morala Katica zatisniti oči, ker niso bile vajene gledati take bleščobe. A dasi je mižala, je vendar razločno videla, kako se je sedaj mati premaknila, kako je stopila rahlo in neslišno v sobo in je v tistem trenotku že stala ob njeni postelji. Materina roka, bela kakor na novo padli sneg, se je rahlo dvignila in napravila Katici križ čez čelo, čez ustna in na prsi, kakor v onih davnih časih, ko jo je polagala spat kot otroka. Komaj so se sedaj dotikali ti beli prozorni prsti njenega čela, usten in prsi, a v teh dotiklja-

jih je bilo nekaj nepoznano lepega, iz njih je izhajala neka mehka, božajoča toplota. Katica je bila srečna, na njenih ustnih se je pokazal blažen smehljaj.

Ko jo je mati prekrižala, je sedla k njej na posteljin rob. Njena bela obleka je valovala po tleh, njena glava se je sklonila k hčeri.

„Preljuba hči,“ so govorila njena usta tiho, a razločno. „Nocoj sem morala vstati in priti k tebi, da te pripravim na nesrečo, ki te bo zadela. Smiliš se mi, otrok moj, toda bodi močna in prenašaj vse potrpežljivo, zakaj stari Bog še živi in bo živel vekomaj, dasi so ga spodili ljudje iz svojih src in iz svojih stanovališč. On te ne pozabi, ako ostaneš takšna, kot si bila dozdej. Ostani z Bogom!“

Pri zadnjih besedah je izginila svetloba, zavelo je po sobi kakor hladna sapa...

Katica se je zbudila. Zdelo se ji je, kakor bi bila slišala, kako so se zaprla vrata in je nekdo odšel iz sobe. Strah jo je bilo in hkrati ji je postalo tesno pri srcu. Kaj neki pomenijo te sanje? Ali se ji bo res pripetila nesreča? In kakšna? Odkod ji preti? Razmišljala je in razmišljala in dolgo ni mogla več zaspiti. Ko so se ji za hipec sklenile trepalnice in je bila nekako v polsnu, tedaj je hipoma planila kvišku. Nekdo je potrkal na okno, trikrat in glasno. Prižgala je luč in stopila tresoč se k oknu. Tam ni bilo nobenega, samo veje so se zvijale na drevju. Počasi je zopet zlezla v postelj, a luči sedaj ni ugasnila. Ko so se ji čez dolgo zopet sklenile oči, se ji je zazdelo, da je potrkalo vnovič in neki znani glas je zaklical: „Katica!“

„Moj Bog, kaj je to?“ je viknila in skočila s postelje. „Slavoj, ali si ti? Kaj delaš tukaj?“

Toda pri oknu tudi sedaj ni bilo nobenega, samo veje so se zvijale na drevju.

Katici ni bilo več obstati, tako tesno ji je bilo sedaj pri srcu. V posteljo ni hotela več, drugih ni

marala buditi. Oblekla se je in je hodila gori in doli po sobi. Tisoč misli ji je rojilo po glavi, druga nemirnejša od druge. Neka dozdej nepoznana plahost se je je polastila, v strahu in nepokoju je pričakovala jutra. Toda ura se je vlekla celo večnost ena do druge, nobene ni hotelo biti konec. Zunaj je v tem nastala pravcata nevihta, gromelo je votlo in dež je v curkih lil na okna. Katica je pokleknila k postelji in molila . . .

Počasi in tiho kakor tat se je prikradlo novo jutro v sobo ter videlo Katico, kako je še vedno klečala ob postelji. Njena glava je bila sklonjena nad posteljo, njene roke pod glavo. Zaspala je bila.

Proti jutru se je bilo nebo zjasnilo in okoli osme ure je solnce prisijalo skozi okna Selanove hiše naravnost v kuhinjo. Katica si je dajala tam opravila pri ognjišču, toda nobena reč ji ni šla prav izpod rok. Težka ji je bila danes glava in ta teža se je bila razlila v roke in noge, po celem telesu, da je v njej ležalo kakor svinec. Ta telesna utrujenost je vplivala tudi na njeno dušno razpoloženje. Še nikdar ji ni delo tako presedalo kakor danes, siliti se je morala, da je dovršila svoja navadna jutranja opravila.

Gori v sobi so že ropotali šivalni stroji. Kakor se je vsak dan dosedaj razveselila tega ropota, tako je danes postala ob njem hipoma zamišljena. To niso bili več tisti glasovi kakor še nedavno, to se je glasilo kakor oddaljajoče se ropotanje mrtvaškega voza. Katica se je stresla po vsem životu. Kako ji je mogla priti hipoma takšna čudna misel? Kdo bo umrl sedaj, ko je komaj začel živeti, ko so mu komaj zgradili lepo zložno pot do življenja sreče? To morajo biti samo bolni živci, ki ji vsiljujejo takšne hude misli, ki morajo izginiti sameobsebi ob prvem solnčnem žarku. Toda kuhinja je bila že vsa polna svetlih solnčnih žarkov, te misli pa le niso hotele izginiti, vedno bolj so pritiskale na možgane, vedno bolj so pekle in mu-

čile do krvi. Gori pa je ropotalo, mrtvaški voz se je počasi oddaljeval . . .

Vsak čas mora priti jutranja pošta, je pomislila Katica. In res, že je v tistem hipu stopil v vežo poštni sel.

„Danes pa brzojavka, Katica,“ je dejal ter ji pogledal v oči.

Katica se je prestrašila. Drhtela je po vsem životu.

„Odkod?“ je vprašala tiho.

„Iz Krškega, Katica. Bojim se, da ne bo nič dobrega. Toda ne ustraši se preveč!“

Počasi se je obrnil in odšel iz hiše, kakor bi se bal, da bi videl, kaj se bo zgodilo sedaj . . .

Ko se je čez nekoliko časa vrnila dekla v kuhinjo, je videla, da leži Katica nezavestna na tleh —. Med prsti je krčevito držala brzojavko.

Kmalu je bila vsa hiša po koncu. Prihiteli sta šivilji, zdravili so Katico, ki se je čez dolgo vendarle zavedla. Toda odnesti so jo morali v postelj in popoldne je bilo treba poklicati zdravnika.

Brzojavka je na kratko naznanjala, da je snoči v Krškem umrl Slavoj Trtnik po kratki mučni bolezni.

Pozneje se je izvedelo, da se je Slavoj na nekem daljšem izprehodu v okolico zelo prehladil. Bil je že itak rahlega zdravja, odkar je prestal zadnjo bolezen, a na tistem izprehodu ga je nenadoma dohitela silna ploha, da je bil premočen do kože. Preden je prišel domov, je pretekla dobra ura. Še tisti večer je legel in ni več vstal. Umorila ga je pljučnica.

Tako je pisal drugega dne Katici Slavojev prijatelj, ki ji je hkrati izročal njegove zadnje pozdrave ter izrazil svoje najiskrenejše sožalje.

Katico je potlačila dolga in huda bolezen. Lahko si mislimo, kako je bilo v tej nesrečni hiši, odkar je došla ona tako žalostna vest, kakšni pretresljivi prizori so se vršili zlasti prve dni.

Ko so zapeli božični zvonovi tistega leta, je Katica prvič vstala. Bila je drobna in prozorna, oko je bilo izgubilo ves prejšnji sijaj. — —

VIII.

Dovršen je bil tunel in lepa nova proga je vodila skozenj. Poizgubili so se bili delavci iz teh krajev in zopet je postalo bolj tiho in zapuščeno. Vse je čakalo nestrpno, da privozi prvi vlak ter da se z njim vrne vsaj nekoliko onega življenja, ki se je bilo naselilo tukaj za nekaj mesecev.

Jakob je razdiral svojo barako. Ko so delavci odbijali in spravljali deske na vozove, sta sedela z Žanom nekoliko višje v rebri na hrastovem deblu, odkoder sta imela lep razgled na delavce, na Jakobov vinograd in na novo, v daljo se vijočo progno.

„Glej, Žan,“ je dejal Jakob, „po tejle proggi se bo vozil les iz mojih gozdov in bo razširjal moje ime v daljne kraje. Odtod do morja, a potem še čez tisto veliko lužo.“

„Koliko pa imaš že gozda?“ se je zasmel Žan.

„Koliko sem pa imel še danes leto vinograda?“ je vprašal Jakob.

Potem pa je nadaljeval:

„Glej, ti denarji, kolikor sem jih zaslužil tamle doli v oni baraki, ki jo zdaj razdirajo, so bili namenjeni nekam drugam. Zdaj ni več potreba, izenačilo se je samoobsebi, vsaj tako upam; lahko jih torej vtaknem drugam. Poznam nekaj ljudi, ki komaj čakajo, da bi zavrgli svoje gozdne deleže. Niti oddaleč ne vedo, koliko so vredni. S temi denarji bom kupil gozda, ki je vreden najmanj deset tisoč. In iz tega se bodo rodili nadaljni deleži, vsi meni v korist.“

„In jaz bom tvoj minister, Jakob, kakor si dejal nekdanj.“

„Samo, če boš priden!...“

Doli so bili vozovi naloženi in vanje so vpregali konje. Okoli in okoli je bila zelena trata, a tam, kjer je stala baraka, je bilo vse rjavo in opustošeno, kakor bi bilo tja stopilo kopito hunskega konja.

Jakob je pokazal Žanu to rjavo krpo ter dejal smeje se:

„Glej, Žan, ali ni tale rjava in z rdečkastim prahom pomešana lisa podobna velikanskemu bankovcu, ki ga je izgubila dežela laška in še marsikatera druga? Prišel je Kranjec, neumen Kranjec, in ga je pobral ter potlačil v svoj žep. Glej, prav nič ga ne tišči, prav nič mu notri ne vpije, da bi se ga iznebil, da bi ga izdal tako lahko, kakor ga je našel.“

Vstala sta in sta šla navzdol do vozov. Nekoliko desk in drogov je bilo še tam okoli, niso jih mogli naložiti. Pogledal jih je Jakob ter dejal:

„Glej, oni so prišli prej na voz in se odpeljejo varno proti domu. Ti so pa zaostali in morajo še čakati, da se hlapci vrnejo in jih poberejo ter nalože. Bogve ali bodo še tukaj, ko se vrne voz, ali jih ne pobere tuja roka, predno pridejo zopet kamor spadajo? Ali ni tako z ljudmi? Kdor je na vozu, se pelje dalje, kdor je zaostal, mora capljati za njim ter je izpostavljen nevarnosti, da nikdar ne doseže svojih prednikov, ki se medtem že gosté pri polnih skledah. Zatorej pazimo, Žan, da bomo vedno prvi na vozu, četudi je včasih potrebno, da koga odrinemo s sedeža, ki ga je že zasedel.“

Jakob je vse to govoril med smehom, kakor bi bilo razumljivo samo ob sebi, kakor bi res ne moglo biti drugače. Videti je bilo, da hoče biti po vsej sili prvi na vozu, da se noče dati izpodriniti nikomur, pa naj velja, kar hoče. Ako ne gre izlepa, pa naj gre izgrda, ako ne po pošteni poti, pa narobe, si je govoril vedno in vedno. Tako je počasi zaspala njegova vest, nič več mu ni imela povedati. In on je bil zadovoljen in ni mislil, da pride morda še kdaj dan

plačila, da se bodo morda še nekdam nad njim maščevala sedanja dela...

Prvo, kar je sedaj Jakob storil, je bilo, da je odprl v vasi trgovino. V njej se je dobilo vse, kar je potreboval vaščan od najrevnejšega do najpremožnejšega. Toda Jakobu ni niti bilo toliko na tem, da bi bili njegovi prvi odjemalci domačini, to naj bi bili samo odjemalci za silo, on je videl veliko dalje. Ko bode gozd njegov, ko bode treba vanj pošiljati gruče delavcev dan na dan, tedaj ne bodo smeli ti delavci jemati v drugih prodajalnah tega, kar bodejo potrebovali za vsakdanjo hrano, za stanovanje in obleko. Vse to se bodo zavezali jemati pri njem. In plačevali bodo vselej, kadar bode izplačilni dan zanje. On sam pa bode vestno beležil, da se komu ne zapiše preveč! Saj nobeden ne razume tega tako, kakor on.

Ni preteklo še mesec dni, ko se je nad Jakobovimi vratmi šopirila tabla z velikim napisom: Jakob Trošan, prodajalna raznovrstnega blaga. Zraven je bil cesarski orel in pod njim napis: C. kr. prodaja tobaka.

S tem je bila nekako končana prva doba Jakobovega življenja in njegovih uspehov. Tedaj je bil star trideset let. —

IX.

Dolgo ni mogla Katica pozabiti krutega udarca, ki jo je zadel tako nanaglo, tako nepričakovano in povsem nepripravljeno prav ta čas, ko se je imela začeti njena največja sreča. Dostikrat je po cele popoldneve presedela v svoji sobi in topo zrla pred se s prekrižanimi rokami. Skrbno je zaklepala svoje reči, ki jih je bila pripravila za ženitovanje, bala se jih je pogledati, da bi se iz njih ne vračali spomini, ki vplivajo nanjo vselej s tako mogočno silo, da se jih ne more otresti. Največkrat je iskala tolažbe v molitvi, zlasti

v onih dolgih zimskih samotnih urah, ko je tako zgodaj padala noč na pobeljeno ravan. In to tolažbo je sčasoma tudi našla. Polagoma se je boleost ublažila, divje razsajajočega ognja je ostal pohleven plamen, ki je gorel kakor neka večna luč na dnu njenega srca v spomin Slavoju. Vrnila se je od svoje dolge poti zopet na svoj dom, iz sanjarjenja v resničnost. Uvidela je, da je edina rešitev delo, da ji edino ono lahko vrne srčni mir in jasen pogled. In res se je zgodilo, da so počasi zopet začela rdeti njena lica in se ji je dvignila glava, ki je toliko časa nizko klonila. Pri Selanovih je začelo iti zopet vse po starem.

V Jakobu je zopet oživel prej pokopani načrt, da mora postati Katica njegova žena in s tem pripasti njemu njeno premoženje, ne da bi bilo treba zato šteti vinarja. A vedel je tudi, da sedaj še ni pravi čas, ko bi lahko prišel z besedo na dan, vedel je, da si z najmanjšo neprevidnostjo lahko vse pokvari. Zato je sklenil, da bo najprej samo opazoval in potem v pravem trenutku iztegnil roko po dozorelem sadu. Tako je lepo uravnal in zasnoval vse svoje delovanje, ki je bilo naperjeno samo proti enemu, že davno pred očmi mu plavajočemu cilju. In tako se je zgodilo, da ga je Katica začela sčasoma v resnici spoštovati.

V tem je bil Jakob nakupil od kmetov precej gozdnih deležev. Ponujali so mu jih kar sami po nizkih, smešnih cenah, ker niso poznali vrednosti gozda. A te cene je Jakob še izpodbijal in čestokrat se mu je posrečilo, da je plačal samo polovico tega, kar so zahtevali. Kar je bilo dozorelega lesa, je začel Jakob takoj sekati, žagati in tesati. V gozdovih je mrgolelo delavcev, ki so delali takorekoč za polovično ceno, ko so morali jemati vse potrebno iz njegove prodajalne, kjer so dobivali najslabše stvari po tisti ceni, kakor bi bili dobivali v mestu najboljše. Tako je postal Jakob čez noč premožen mož in si je pridobil ugled daleč v druge kraje in s tem neomejen kredit. Uvidel

je, da je sedaj pravi čas, zato si je izposodil pri posojilnicah toliko denarja, kolikor mu ga je primanjkovalo pri njegovih načrtih. Kmalu se je zgodilo, da bi sam skoro ne vedel, kje so meje njegovih gozdov. In tedaj je začel misliti, da si napravi parno žago in s tem osredotoči ves dobiček v svojih rokah. Drugega prostora, ki bi bil tako nalašč pripraven za žago, ni bilo nikjer, kakor na Selanovem svetu. Ako se hoče torej ta načrt kolikor mogoče hitro izvesti, je treba seveda najprej ta svet imeti. In tu se je Jakob nekoga dne odločil, da povpraša Katico za njeno roko.

Teklo je že drugo leto, odkar je umrl Slavoj. Katica je živela skromno sama zase, delala in delala, ni se brigala za ves drugi svet. Ako je bil kdo v stiski ali zadregi in se je obrnil do nje, se ni obrnil zastonj. Povsod je pomagala njena dobra roka, kjer je bilo res potreba. Tako so zahajali v hišo različni ljudje in lahko bi bila zvedela novice vsega sveta, ako bi bila hotela. Toda to je ni brigalo prav nič; ako je kdo hotel kaj prenesti, mu je takoj v obraz povedala, da ni lepo opravljati svojega bližnjega in da ima vsakdo dovolj pometati pred lastnim pragom. Ljudje so se temu privadili in nihče ni črhnil več v njeni navzočnosti o slabostih ali čednostih svojega soseda.

Tako Katica tudi ni mogla vedeti, koliko sovražnikov je imel v okolici Jakob. Nekateri so mu bili sovražni iz nevošljivosti, ker se mu je vsaka reč posrečila, a drugi so čutili, da so bili pri svojih kupčijah z njim vedno na izgubi. A vendar so bili navezani nanj, brez njega si celo niso upali živeti. Zmerjali so ga na skrivaj s skopuhom, oderuhom in sleparjem ter ga kleli, a drugi dan so prišli k njemu in so mu ponujali svoje blago. Toliko hinavščine že dolgo ni bilo v teh krajih, kakor v tistih dneh prve Jakobove slave . . .

Dasi je imel Jakob s svojimi zadevami dela čez glavo, ni vendar niti trenotek zanemaril Selanovine.

Kadar so ga potrebovali, je bil gotovo tam, ne da bi ga bilo treba klicati ali iskati. Zlasti zadnji teden je bil vsak hip tam in nobena reč ni ušla njegovemu bistremu pogledu. Večkrat kakor navadno je poiskal Katico in se razgovarjal z njo, kako bi bilo dobro, da se to in to popravi, to in ono odstrani. Vsak, ki se spozna na ljudi, bi bil takoj vedel, da pripravlja Jakob nekaj posebnega, samo Katica ni slutila ničesar.

V soboto popoldne pa se je začel Jakob naenkrat praznično oblačiti. Umival se je in česal, oblekel najboljšo srajco in črno obleko ter nadel na glavo nov klobuk.

Ko je vstopil k njemu Žan, ki je bil sedaj vedno v njegovi službi, je obstal na vratih in se prijel za glavo:

„Kaj pa misliš, Jakob, ali se greš ženit?“

„Uganil si, Žan,“ je dejal počasi Jakob ter se vstopil pred ogledalo.

„K Selanovim?“ je vprašal zateglo Žan.

„K Selanovim,“ je odgovoril Jakob.

Žan je nekoliko časa pomišljal, kakor bi si prav ne upal z besedo na dan, potem se je pa vendar oju-načil in dejal:

„Oprosti mi, Jakob, da se te drznem nekaj vprašati. Kako je vendar to, da hočeš vzeti uprav Selanovo? Ti, ki hlepiš po neomejenem bogastvu, ki hočeš postati nekak kralj v tej okolici, pa vzameš to, ki vendar ni toliko premožna, ako se pravzaprav vzame. Denarja ni mnogo, a posestvo se dandanes ne izplačuje bogve koliko, ako ga moraš obdelovati s tujci. Pri svojem premoženju in pri sedanjem svojem ugledu bi lahko iztegnil svoje roke nekoliko višje, nikjer bi ti ne izpodletelo.“

„Res je, Žan, morda imaš prav. A glej, Žan, Jakob je lump, je slepar, je brezsrčnež in kaj vem, kaj še vse, a Jakob ni nehvaležnež. Poslušaj, Selan je bil prvi, ki mi je zaupal, pri njem sem postavil

temelj svojemu premoženju. Zakaj bi sedaj za vse čase ne preskrbel njegovega otroka?"

„V tem oziru te še nisem dosedaj poznal, Jakob,“ je jecljal Žan. „Oprosti mi!“

„In navsezadnje sem si pred tolikim časom tudi vtepel v glavo, da mora biti Katica moja, in kakor veš, moja trma ne odneha.“

Izginila je že zopet ona mehko iz njegovih besed in na njegov obraz je legel navadni trdi izraz. Naročil je Žanu, kar je hotel vedeti od njega ter odšel.

Krenil je naravnost proti Selanovini. Lepo pomladansko popoldne je bilo. Drevje je bilo okoli in okoli v najlepšem cvetju, sočno zelenje je sililo iz vsakega brsta, življenje je klilo iz vsake klice, iz vsake bilke. Vse je kipelo kvišku in se dvigalo navzgor. Prijetno je dišalo po vzduhu, ki je donašal na uho slavčevo petje doli od bistrega potoka. V Jakobovem srcu se je nekaj mehčalo, neka struna iz davno minulih časov je zabrnela v njem in se oglasila. Začutil je v tem hipu, kako se dviga v njem spomin na njegovo pokojno mater, kako se je njena mehka roka dotaknila mladega in vedrega njegovega čela ter mu pogladila mehke kodre. — „Koderkoli boš hodil, glej, da boš lahko vsakemu pogledal v oči, karkoli boš delal, glej, da bo pošteno!“ — mu je dejala večkrat v tistih časih in ga gledala skoro plašno s svojimi velikimi sanjavimi očmi. Kako je on to izpolnjeval? In sedaj, ko namerava storiti zopet odločilen korak naprej, ko z njim prevzame novih, doslej še nepoznanih dolžnosti in zavez, ali naj sedaj tudi zavrže ta opomin in stopa neusmiljeno čez nove žrtve? Ali še nima dovolj?

Jakob se je hipoma začudil, da so ga napadle takšne misli. Komu pa je storil kaj hudega? Ali niso sami hodili k njemu in mu nosili, ne da bi jih vprašal? In ako bi ne vzel on, bi to storil kdo drugi! Pomislil je, da mora biti bolan, ker so tako bolne njegove misli in stresel je z glavo ter trdo stopal dalje.

„S takšnim neplodnim razmišljanjem se ne pride nikamor,“ je zamrmral med zobmi in potegnil s plosko roko preko čela...

Katica je bila sama v svoji sobi, ko je prišel. Bil je v neki zadregi, dasi se je trudil, da bi je ne pokazal. A Katica je to zadrego zaslutila in v tistem hipu ji je padla mrena raz oči. Vedela je, čemu je prišel. Hudo ji je postalo pri srcu, sama ni vedela zakaj, saj si je morala reči, da že dolgo ni imela ničesar proti Jakobu in da tudi ni prestar zanjo.

Ko je Jakob opravil svojo snubitev, si je izprosila osem dni pomisleka s pogojem, da ji v tem času ne pride pred oči.

Deveti dan je zopet prišel Jakob pred njo in podala mu je roko v znamenje, da sprejme njegovo ponudbo. Dogovorila sta vse potrebno, še tisti teden so delali pismo pri notarju, v nedeljo so bili vsi trije oklici hkratu.

Poroka se je vršila na tihem, ženitovanje se je obhajalo prav skromno v najožjem krogu nekaterih sorodnikov in boljših prijateljev Jakobovih...

X.

Med najhujšimi Jakobovimi nasprotniki v mladih letih je bil Moletov Francelj. Kjerkoli je mogel, mu je nagajal, mu je povzročil kako nepriliko. Medtem ko so drugi Jakobu nagajali bolj iz lahkomišelnosti, hudomušnosti in neumnosti, ga je ta v resnici črtil in mu delal krivico za krivico iz gole hudobije. To sovražstvo se je nadaljevalo v poznejših letih, nista se mogla videti kot mladeniča, zaničevala sta se kot moža. — Francelj je bil prisiljen, da se je poročil še zelo mlad, ker mu je oče zgodaj umrl, a mati je že dalje časa ležala bolna in ni bilo dosti upanja, da okreva popolnoma. Precej obširno posestvo pa je potrebovalo gosposinje kakor riba vode. Izbral si je

sicer skrbno in pridno ženo, a k hiši mu ni prinesla razen pridnih rok ničesar. Nekaj nesreč pri živini, nekoliko slabih let po vrsti je Francljevo posestvo zelo obremenilo in oslabilo. Težko in počasi je šlo dalje, z vsakim dnevom se je naselila v njegovi hiši nova skrb. Kakor težko obložen voz v reber, tako se je vlekle in ustavljalo. Žena naposled tudi ni mogla biti povsod, zakaj skrbeti je morala že za petero otrok. Tačas se je nekako zgodilo, da je nekje Jakob Franclja ogovoril. Beseda je dala besedo in Franclju se je zazdelo, da je Jakob pozabil na svoje sovraštvo. To ga je tako omeščalo, da je Jakoba nevede prosil odpuščanja. Jakob se je delal, kakor da bi bilo vse že izdavnica pozabljeno in je povabil Franclja, naj stopi k njemu v delo, kjer si bode toliko zaslužil, da si vsaj nekoliko opomore. Toda Francelj je oporekal, češ, da ne more od svoje zemlje, ki potrebuje delavca in gospodarja. Pač pa ga je prosil, naj mu posodi dvesto goldinarjev, da se reši najnujnejših dolgov in da začne lahko v miru delati. Jakob ni ugovarjal in mu je izročil še tisti dan dvesto goldinarjev kar na štiri oči in brez vsakega pisanja. Vrniti bi jih moral Francelj polovico prvo jesen, ko poproda nekaj svojih pridelkov, polovico pa drugo jesen. Teh dvesto goldinarjev je Francelj razdal v dveh dneh in se tako rešil večnega pritiska svojih upnikov. A uprav tisto leto je bilo zelo slabo, nič se ni moglo prodati, jesti pa je bilo treba vsak dan. Tako se je zgodilo, da je začel Francelj jemati v Jakobovi prodajalni na upanje, kakor so to delali tudi drugi. Jakob ni rekel nobene besede, dajal je in dajal. Tako je prišla v deželo prva jesen. Shrambe so bile skoro prazne, v predalih ni bilo denarja. Francelj ni mogel spati vse noči, čas se je bližal, ko bo treba odšteti Jakobu prvo polovico dolga in poravnati tudi dolg v prodajalni. A ko je prišel ta čas, se Jakob niti ni zmenil za to. Francelj si ni upal reči ničesar, Jakob pa ga ni terjal in je dajal

dalje, kakor bi bilo tako domenjeno. Okoli Božiča pa mu je vendar dejal Francelj, naj še nekoliko počaka.

„Eh, kaj boš, saj je še čas, že enkrat poravnaš,“ je odgovoril Jakob. „Ni vredno, da o tem govoriva.“

Francelj se je umiril in upal, da bo prihodnje leto boljše in je jemal dalje. A kakor bi se bilo vse zaklelo proti njemu, nikdar ni mogel priti na zeleno, nikdar ničesar odplačati. Tako se je bližala druga jesen. Francelj je bil vedno bolj potrft. V hlevu je imel sicer dva voliča, ki jih je priredil, a bila sta še premlada za prodaj, šla bi v izgubo. Prihodnje leto bi bila ravno prava. Težka je bila letos pot do Jakoba, ko je prišel čas plačila, a morala je biti.

„Saj te ne terjam niti letos,“ je dejal Jakob. „A prav bi bilo, da narediva nekoliko računa, to pa zato, ako bi se tebi ali meni kaj pripetilo. Bolje je, da je vse v redu.“

Naredila sta račun, iznašal je v vsem skupaj ravno štiristo goldinarjev. Francelj se je prestrašil, ni si mislil, da bi se bilo vzelo v poldrugem letu v prodajalni za dvesto goldinarjev. Neki sum mu je vstal v duši in zapeklo ga je. Ali Jakob je bil tako prijazen z njim, razložil mu je vse tako nalahko, da se je nazadnje pomiril.

„Pa glej, Francelj,“ je dejal mirno, „obresti nisva niti računila. Od tega, kar je v prodajalni, jih niti ne sprejemem, ali od onih dvesto bi jih ne mogel pustiti, saj veš, kako je. Računim ti jih pa samo po šest od sto, torej bi bilo za poldrugo leto osemnajst goldinarjev. To je malenkost. Saj si zadovoljen — ali ne?“

Francelj je pokimal, a Jakob je vse to zapisal na poseben list.

„Torej štiristoosemnajst goldinarjev,“ je dejal. „Na, podpiši se tukaj v znamenje, da soglašáš s tem računom.“

Francelj se je podpisal s tresočo roko.

„Sedaj pa imaš še dalje kredit pri meni, kolikor ga hočeš, ker te poznam kot poštenjaka,“ je dejal Jakob in zaklenil knjigo v predal.

Teško je bilo Franciju pri srcu, ko je stopal proti domu. Zdelo se mu je, kakor bi bil danes samemu sebi podpisal smrtno obsodbo. Začel se je kesati, zakaj se je pečal z Jakobom in staro sovraštvo se je nehoté vračalo v njegove prsi. Sam si ni mogel razložiti, kako se je moglo zgoditi, da sta bila z Jakobom hipoma tako dobra. Nekaj mu je reklo, da ima Jakob slabe namene z njim. A vendar je drugi dan zopet poslal k njemu v prodajalno in pozneje tudi še, kadar je potreboval...

Tačas je prišla v Jakobovo hišo Katica kot nova gospodinja. Jakob se je preselil na Selanov dom, a svojo hišo je popolnoma prenapredil in napravil iz nje samo prodajalniške prostore. Nihče ni stanoval tam doli, samo posebna sobica je bila tam, kjer je vsako noč spal nočni čuvaj. Sedaj je Jakob prepustil vso vodstvo prodajalne svoji ženi, sam pa se je toliko bolj posvetil drugim poslom. Katica je torej bila skoraj vedno v prodajalni, kjer sta prodajali dve izučeni prodajalki in je bila nastavljena tudi blagajničarka.

Ko je prvič pregledovala prodajalniške knjige, je osupnila. Nikdar bi si ne bila mislila, da ljudje tako brezmiselno delajo in kupičijo dolg v prodajalni. Navadni kmetje so imeli tam po sto in še več goldinarjev dolga. Kam morajo priti, ako se to ne omeji? Ne sme se pustiti, da dolg raste, tu je treba takojšnje odpomoči. Odplačevati naj začnejo takoj, tudi ako odplačujejo samo po nekoliko goldinarjev, ker sicer se zakopljejo, da ne pridejo nikdar več na kopno. A navaditi jih je treba tudi, da ne pridejo v prodajalno po vsako malenkost, pomagajo naj si rajši z domačimi pridelki, oziroma naj te nadomestijo z drugimi.

Lepe, plemenite namene je imela Katica, le žal, da se niso dali tako lahko izvesti. Nasprotoval jim

je pred vsem Jakob, ki ni imel nikdar dovolj, a navadili so se bili tudi ljudje sami tako, da niso mogli nehati. Do Jakoba je imela Katica od začetka vse zaupanje in spoštovanje, ko pa je sčasoma dobila vpogled v njegove posle, ko se je navadila gledati v njegovo dušo, ki se je čestokrat pokazala v pravi luči, jo je postalo strah in groza.

Izkušala ga je pregovoriti tu in tam, a naletela je na gluha ušesa, dasi se mora reči, da ni bil nikdar sirov proti njej. Nazadnje je morala take poizkušnje opustiti, a sklenila je, da bode pomagala in svetovala vsakemu, ki se bode zatekel k njej, ako bode le mogla in ako bode videla, da je vreden. In tako se je v prodajalni mnogo izpremenilo. Odkar je bila ona tam, se ni pripisal niti vinar po krivici; s svojo pravico-ljubnostjo in dobroto si je pridobila srca vseh vaščanov.

Sčasoma se je Jakob menil za prodajalno samo še toliko, kolikor se je tikalo njegovih gozdnih delavcev. Te knjige je vodil navadno sam v zvezi s svojim družabnikom Žanom. Samo za nekoga se je še brigal, in to je bil Molétov Francelj.

„S tem nimaš ti nič opraviti,“ je rekel Katici. „Tega vzamem jaz nase. Da mi ga nobeden ne pošlje praznega iz prodajalne, kadarkoli pride! Dati se mu mora vse, kar zahteva!“

Katica ni vedela, pri čem da je. Ali je to tako velika prijaznost, ali je kaj drugega? Iz moževih besed se ni dalo spoznati ničesar. Zato si ni upala ugovarjati in se je vdala.

Nekega dne, ko sta se z Žanom peljala iz gozda proti domu, srečala sta v rebri Franclja, ki je peljal s svojima voličema voz drv domov. Francelj je bil ves prašen in poten in z rokavom si je brisal čelo in prsi. Voliča sta komaj prestavljala noge od utrujenosti, preveč jima je bil naložil.

Ko sta se peljala Jakob in Žan mimo njega, je Francelj pogledal in pozdravil. Jakob je prikimal in

udaril z bičem po svojem lepem konju. Ko sta bila že daleč od Franclja, je dejal Jakob:

„Vidiš ga, kako se peha in trudi! A vse mu nič ne pomaga. V svoji mladosti je bil med prvimi, ki so me naučili sovražiti svet. Nekdaj me je pretepel do krvi pred nekaterimi mladeniči in odraslimi, samo da je izkazal nad menoj svojo moč in da so ga oni občudovali ter se meni rogali. Tega mu ne pozabim nikdar! Zastonj se trudi in peha, ti pravim, Žan. Trdno ga že držim v svoji roki, a še bi se mi lahko izvil, ako bi znal in bi ne bil tako neumen kakor je močan. Samo še nekoliko časa, pa bo zanj prepozno, ako bi postal še tako prebrisan in pameten.“

Udaril je zopet po konju in spačen je bil njegov obraz, ko se je prikazal na njem škodoželjen, maščevalen nasmeh.

„Glej, lepo, čedno je ono njegovo posestvice, Žan. Še trdna hiša, polje, vinograd in lep del gozda. Lepa živinica se lahko redi, ako človek prime od prave strani. Vidiš, Žan, in to posestvo je namenjeno tebi, ako boš delal tako, kakor si delal dozdej. Tebi, Žan!“

Žan ni vedel, kaj bi odgovoril. Nikdar si ni mislil, da bo njegov gospodar tako radodaren. Njegove misli so v tistem hipu splule zelo na visoko, skoro nad oblake. To je zapazil Jakob, zato je dejal:

„Pa nikar ne misli, da zaraditega kdaj dosežeš svojega prijateljskega gospodarja. Kakor hitro bi zapazil, da me hočeš kje varati ali slepariti, da me hočeš izdati, bi ti zavil vrat kakor piščancu. Sedaj si se mi celo pozabil zahvaliti spričo svojih visokoletečih misli.“

Žan je nekaj jecljal, Jakob pa se mu je smejal in rogal...

Za njima je počasi vozil Francelj. Niti oddaleč se mu ni sanjalo, kakšna obsodba se je nad njim izrekla na vozu, ki je drdral pred njim. A težko mu je bilo pri srcu, s čudno silo ga je nekaj tlačilo k

tlom, toda ni si mogel razložiti, odkod mu preti nevarnost, dasi jo je slutil od blizu.

Spodaj ob napajališču je ustavil. Vola sta bila silno vroča, a vendar ju je napojil, saj je imel še precejšen kos poti pred seboj. Čista je bila studenčnica in mrzla kakor led. Z globokimi požirki sta pila vola in si oddihala.

Pri Franclju se je ustavil star znanec, ki se ni sta videla že dolgo. Mnogo sta si imela povedati važnih in nevažnih reči. Pogovarjala sta se skoraj četrt ure, vola pa sta stala in čakala.

Prepozno se je spomnil Francelj, da je bilo treba pognati že davno. Ponoči mu je poginil najlepši izmed obeh. — —

XI.

Na prejšnjem Selanovem posestvu, v mirnem zatišju, pod nizkim prijaznim holmom je tekla sedaj Jakobova parna žaga. Mogočno se je dvigal visoki dimnik proti nebu, iz njega se je kadilo vsak dan od jutra do večera, ropot iz spodnjih prostorov je oznanjal na daleč, da se vrte stroji neprenehoma in da služijo svojemu gospodarju dan na dan mnogo več, nego potrebuje. Široki prostori naokoli so bili založeni z debelimi hlodi, z obtesanimi širokimi in ozkimi bruni, z velikanskimi skladnicami različno debelih desk. In dan za dnem so po poti navzgor ropotali težko obloženi vozovi, so vpili vozniki, se je oglašala izmučena vprežna živina, da je odmevalo na daleč. Na žagi je bilo vposlenih nebroj ljudi, ki so živeli svoje posebno življenje pod posebnim nadzorstvom. Tam v bližini so stanovali cele družine v lesenih, nalašč za to pripravljenih barakah. Bilo je sedaj tukaj zrastle novo zaselje z novimi navadami in običaji. Kar čez noč se je dvignilo, in ljudje so začudeno gledali, kako je mogoče kaj takšnega v tako kratkem času. Tu je bil gospodar

Jakob kakor kralj v svojem kraljestvu, in njegov minister je bil Žan. Od blizu in od daleč so hodili tujci, da so si ogledali to novo podjetje, nikdar še ni bilo toliko gospode v teh krajih, kakor sedaj. Veliko je seveda k temu pripomogla železnica, po kateri so že nekaj časa drdrali vlaki ter povzdigovali promet. Od Jakobove žage pa doli do postaje je vodila posebna cesta, ki jo je Jakob napravil na svoje stroške. Kolikor je je bilo, vsa je šla po njegovem posestvu. Ogromno je bilo delo, ki ga je dovršil Jakob v tako kratkem času in občudovanja je bilo vredno. Izmed milijon ljudi bi ne bil nihče dosegel takšnih uspehov v razmeroma tesni dobi in s tako majhnimi sredstvi v rokah.

Različna so bila mnenja o njem. Nekateri so ga sovražili iz dna duše, drugi so se ga bali in so trepetali pred njim, tretji pa so mu bili celo vdani. A nihče ga ni poznal natančno, nihče razen lastne žene. Ta ga je sčasoma izpregledala vsega in redkokdaj je legel smehljaj na njena ustna. Bil je sicer dober z njo, vse je imela, kar je hotela, samo v njegova opravila se ni smela vtikati nikdar.

„Dovolj imaš, Jakob,“ mu je rekla ob neki priliki. „Čemu bi si kopičil bogastvo na takšen način? Čemu odtrgavati delavcem, čemu jim odščipavati, ko so njih roke posejane s krvavimi žulji? Tudi, ako gre vse po lepi, pravični poti, ki je vseč Bogu in ljudem, ti ne more več primanjkovati. Dovolj imaš, odnehaj, in lažje bo tvoje življenje!“

„Tega ti ne razumeš, žena,“ ji je odgovoril, „zato se ne vtikaj v moje posle!“

Umolknila je od tistikrat in se zatekala k molitvi in dobrim delom.

In prav tisti čas se je zgodilo in dovršilo nad Moletovim Francijem, kar mu je bilo namenjeno. Že pred meseci se je Jakob vknjižil na njegovo posestvo za bornih osemsto goldinarjev s pripadki. A ko Fran-

celj ni mogel čez pol leta ničesar plačati vsled nerazumljivih nesreč, ki so ga zadevale vedno, je Jakob tožil. Nihče si ni upal posegati v to sršenovo gnezdo, ker so bili vsi odvisni od Jakoba, nikjer ni mogel dobiti Francelj pomoči, a si tudi pomagati ni znal. Posestvo je bilo prodano, in Francelj z ženo in šestimi otroci je moral iskati strehe pri tujcih. Na njegovem posestvu se je šopiril Žan.

Tačas je zavrelo po okolici. Vsi so obsojali Jakoba, nadevali mu najgnusnejše priimke. A kmalu se je razneslo, da Jakobova žrtev ni bil samo Francelj, pač pa da se je prav tako zgodilo še z nekaterimi drugimi družinami v oddaljeni okolici. In stiskale in dvigale so se pesti, nedolžne solze so vpile po maščevanju . . .

Prav ta čas se je dovršil v Jakobovi hiši neki dogodek, ki je imel postati pozneje usoden za Jakoba samega. Katica mu je povila sina. Ko so ga krstili, se je vršilo veliko slavlje v hiši in pri vseh uslužbenicah in delavcih Jakobovih. Tisti dan ni poznala radodarnost Jakobova nikakih mej, vsak je dobil na jedi in pijači vsega, kolikor je hotel. Delo je počivalo, povsod je vladalo samo veselje in razposajenost. Jakob sam je bil ponosen in srečen, da je dobil potomca, ki bo prenesel njegovo ime še v poznejše rodove. Saj je bil prepričan, da se mora razvijati po njegovi volji in želji. —

Katica je živela samo svojemu otroku, prevzela jo je bila vsa tiha in popolna sreča. Trdno je sklenila v svojem srcu, da bo prevzela sama vso sinovo vzgojo, da mora vzgojiti iz njega poštenega in vzglednega človeka. Nihče se ne bo smel vtikati v to njeno skrb . . .

Ivan se je razvijal. Kakor bi ga varovala neka posebna višja moč, se mu ni nikoli ničesar hudega pripetilo. Izlahka je prestal vse one otroške bolezni, ki so tolikrat pogubonosne. Mati ga ni razvajala,

kjer je mogla in kadar je mogla, ga je utrjala, polagoma, pa dosledno. Bil je v kratkem krepak dečko, obenem z njegovim telesom pa se je razvijal tudi njegov duh. Čestokrat si je dal z njim opraviti Jakob in z vsakim dnem je bil bolj ponosen nanj. Že sedaj je delal načrte, kam ga bo dal, da se izobrazí, kje bo nadaljeval svoje učenje, da prevzame za njim njegovo dediščino in jo razširi, da bo zaslovela po celem svetu. Čudno, da je Jakob ob pogledu na svojega sina lahko za hipec pozabil na vse svoje skrbi, celo na svoj denar.

Ko je Ivan dovršil domačo šolo, je moral v mesto, kakor sto in sto njegovih sovrstnikov. Edina razlika med njimi je bila ta, da Ivanu ni bilo treba skrbeti, s čim bo plačal hrano in stanovanje, kje si bo poiskal kot, kamor bo položil zvečer svojo glavo. Po različnih razgovorih in nasvetih se je Jakob odločil, da pošlje Ivana v gimnazijo, dasi ji je bil sam nasprotnik.

V mesto ga je spremila mati. Lep jesenski dan je bil, ko je drdral vlak z njima proti glavnemu mestu. Drugi dan se je poslovila mati od njega. Dolgo, dolgo ji ni bilo tako težko pri srcu kakor tistega dne, ko se je sama vračala iz mesta. Ko ga je zadnjič prekrížala pri slovesu in ga poljubila na visoko čelo, ji je stala solza v očesu. Bog vedi, kaj bo iz njega, kaj mu bo prinesla bodočnost! —

XII.

Ivan Trošan je bil vsa leta na gimnaziji vedno med odličnimi dijaki. Dasi je imel vsega, kar je poželet, je bil vedno le tih in skromen ter delaven in marljiv kakor mravlja. Različne zabave, ki so jih sem ter tja prirejali ali obiskovali drugi dijaki, mu niso bile mari; najljubše so mu bile knjige, v njih je bila vsa njegova duša. Profesorji so ga vedno kazali drugim v izgled ter so bili ponosni na takšnega učenca. Toda tudi vsi njegovi součenci so ga imeli radi in so

ga celo spoštovali. Vedeli so, da je edini sin bogatega očeta, da bi jih lahko vse preziral in se že sedaj gibal v drugačnih krogih, zato so cenili njegovo ponižnost in nevsiljivost. Kjerkoli je mogel, je pomagal, zlasti revnejši dijaki so imeli v njem velikega zaščitnika in podpornika, kamor so se zatekali v sili. Ves svoj prebitek je porabil v te namene.

Da si je sin pridobil in prisvojil te lepe lastnosti, je bila ponajveč zasluga materina. Vsake počitnice, ki jih je skoro vedno preživel na svojem domu, sta bila z materjo takorekoč neločljiva. Skupaj sta sedela na vrtu, skupaj sta hodila na izprehode, skupaj sta obiskovala reveže in bolnike, ki si niso mogli sami pomagati. Tako je Ivan že na vse zgodaj na lastne oči videl vso bedo in bol, ki morajo v njej vse svoje življenje preživeti nekateri ljudje. Tu se je njegovo srce odprlo na stežaj in vanj je našlo pot usmiljenje, ki je tam notri ostalo do zadnjega njegovega diha in ki je otrlo toliko bridkih solz, olajšalo toliko težkih vzdihljajev po kočah siromakov.

„Bogat boš nekdam, Ivan,“ mu je dejala mati večkrat. „Veliko več boš imel, kakor boš potreboval zase. Spomni se tistikrat po večkrat na dan, da obstoji edina sreča, ki jo daje bogastvo, le v tem, da lajšaš z njim gorje svojemu trpečemu sobratu!...“

Po obrazu in po stasu je bil Ivan podoben svojemu očetu. Zato ga je imel Jakob še posebno rad, ko je videl sebe pomlajenega v njem. Njegova pridnost pa mu je pričala, da bo pozneje prav tako priden in vesten pri svojih opravilih, kakor je priden in vesten pri učenju. Visoke namene je imel Jakob s svojim sinom. Poslal ga bo pozneje na vseučilišče, doseže naj najvišje časti, ki se morejo tam doseči, potem pa naj prevzame dom in gospodarstvo. Njegova učenost mu bo pripomogla, da postane v kratkem državni poslanec in na vse zadnje so na svetu tudi še višje časti od te, ki lahko enkrat do njih pride tudi eden izmed

Slovencev. In ob strani svojega sina bo stal tedaj on, in odsev vseh teh časti bo padal tudi nanj, na nekdanj tako zaničevanega Jakoba Trošana.

Vsa ta čustva so se družila v Jakobu dan za dnem, kaj čuda torej, da je visel na svojem sinu z vsako žilico svojega srca, da ga je ljubil bolj kot zenico svojega očesa, dasi mu tega ni kazal nikdar. Toda o vsem tem je vedel najbolj Žan in je vedela mati. In prav zato, ker je to dobro vedela, je bila v večnih skrbeh za svojega otroka in se je bala, da bi zašel sčasoma pod velik vpliv svojega očeta. Podvojila je svojo pazljivost, da ga ohrani takšnega, da bo lahko zanj odgovorna pred Bogom in pred ljudmi.

In tako so se približale zadnje počitnice, ko je prinesel Ivan domov gimnazijsko zrelostno spričevalo. Dosedaj ni Jakob nikdar govoril s svojim sinom o njegovi bodočnosti. Videlo se mu je to nepotrebno, prepričan je bil, da bo storil sin to, kar mu bo svetoval on sam. Ni si mislil, da je sin že samostojno misleč človek, trden v svojih nazorih in načelih, ki ne potrebuje več vodilne roke. Jakob je sodil po drugih, ki so bili z zrelostnimi spričevali v žepu še otroci, še nezreli mladeniči, ki so potrebovali vsestranske opore. Jakob je pozabil, da je Ivan njegov sin, da ima že trdno načrtano pot pred seboj, kakor jo je imel v njegovih letih on sam, dasi je bila ta pot popolnoma nasprotna njegovi lastni...

Bilo je nekega večera koncem meseca avgusta. V vrtni lopi so po večerji sedeli Jakob, njegova žena in Ivan. Divja trta okoli lope je že dobivala rdeče jesenske liste in med nje se je mešal črni, skoro dozoreli plod. Po jablanah so se svetila rdeča jabolka, luči iz lope in iz hiše so metale nanje svoje žarke. Od daleč so se glasili zvonovi, po okoliških cerkvah je zvonilo zadnjič za noč, v čast sv. Florijanu, da bi varoval faro pred časnim in večnim ognjem. Ivan se je hotel dvigniti in posloviti. To je bila vsak večer njegova ura, ko se je odpravil počivat.

„Ostani še nekoliko, saj se ti ne mudi,“ je izpregovoril tedaj oče. Videlo se mu je, da ima danes nekaj na srcu.

Ivan je obsedel, mati pa je obleдела in srce se ji je treslo v prsih. Vedela je, katero vprašanje mora priti sedaj na vrsto in bala se je, kako se bode rešilo. Tudi sama ni še s sinom govorila o njem, vendar je slutila, da si prideta z očetom navzkriž.

„Čas je, Ivan, da govorimo enkrat resno besedo o tvoji bodočnosti,“ je nadaljeval Jakob. „Kaj je doma, kako je doma in da si ti moj edini sin, ti ne bom pravil, to veš sam. Gre samo za to, katere študije boš sedaj nadaljeval, da ti bodo pozneje največ koristile v tvojem delokrogu, ki se ti bode nudil kot bodočemu gospodarju tega posestva in podjetja. Zakaj o tem niti ne more biti govora, da bi ostal na sredi poti, to je, da bi ostal sedaj doma in bi se vpregel v naše delo. Prva reč je za vsakega mislečega človeka, da si razširi svoje obzorje kolikor mogoče. Kolikor višje stoji, toliko dalje vidi.“

Umolknil je Jakob in bobnal s prsti po mizi.

Ivan je nekoliko pomolčal, a skoro je dejal:

„Poslušajta me, oče in mati! To vprašanje današnje mi ni prišlo nikakor nepričakovano, pripravljen sem bil nanj vsak dan, odkar sem doma. Ako bi ga ne bili sprožili sedaj vi, bi ga sprožil v kratkem jaz sam. Zakaj verujta mi, da sem o tem razmišljal že dolgo, razmišljal mnogo in temeljito, in sicer že zadnji celi dve leti. Mlad sem še, a videl sem že marsikaj, kar morda drugi v mojih letih še niso videli. Prišel sem do prepričanja, da je edina in največja sreča na svetu dušni mir in mir vesti. Ali naj zadobim dušni mir v vrvenju tega sveta, v pehanju za zlatim teletom? Ali naj si ohranim čisto vest, ako me hrepenež žene, da bi zlezal čez hrbte drugih na ono višje mesto, ki hrepene po njem tudi oni? Kdo ima večjo

pravico do tistega mesta, jaz ali oni? Vsi enako, to se pravi, nobeden nobene.“

Jakob se je nemirno premikal na svojem stolu, sinovo govorjenje se mu je zdelo čudno, nerazumljivo. Mati pa ga je dobro razumela, uganila je, kaj pride sedaj in solza se ji je lesketala v očesu.

„Toda čemu bi vama govoril dalje v tej smeri? Končam naj in že naprej vaju prosim, da pritrdita moji nameri. Oče in mati, jaz se hočem posvetiti — duhovskemu stanu.“

Nepopisen je bil učinek teh besed na Jakoba. Kakor bi bilo treščilo tik njega, je planil kvišku, stisnile so se mu pesti in izbulile oči, da ga je bilo groza gledati.

„Iz te moke ne bo nikdar kruha,“ je vpil kakor besen. „Kje je tvoja hvaležnost, mladič? Ali so te tako učili v šoli, da spoštuj starost, da spoštuj očeta in mater in njuno voljo? Ali sem se vse svoje življenje trudil in mučil, spravljal na kup, da bom po svoji smrti ali pa še prej vrgel vse v ono nenasitno črno bisago? Ti nehvaležni sin, ti! Nikdar se ne bo zgodilo to, dokler giblje tale moj mazinec in tudi še potem ne!“

Upehan in hripav je padel na stol in umolknil.

„Umirite se, oče,“ je dejal Ivan. „Jaz ne potrebujem ničesar in vas tudi ne vprašam. Tudi ona črna bisaga od vas ne bo terjala ničesar, vaše premoženje ima drugo pot.“

Jakob je vstal in se oprijel ob mizo. Nobena beseda ni mogla iz njegovega grla. Usta so se odpirala in zapirala, čulo se je samo neko grgranje. Potem se je pa obrnil in se opotekal proti hiši.

Mati pa je stopila k sinu in ga je objela.

„Sedaj te šele poznam prav in vsega,“ je dejala, in solze so kapale na njegovo ramo. „Tako se je moralo zgoditi, da se zadosti za greh, ki je vpil po

maščevanju. Upajva, da se oče potolaži in da bomo potem srečni vsi trije!“

Na nebu se je prikazal mesec in njegova luč je strepetala na vrtnih potih.

XIII.

Krasno jutro se je zažarilo na vzhodu. Nad gorami se je dvigala škrlatastordeča zarja in silila vedno više, po dolinah so plule lahke belkaste meglice, trgale se na kosme in kosmiče ter izginjale, kakor hitro jih je poljubil solnčni žarek, ki se je prikradel do njih natihoma in oprezno, kakor bi se jih bal dotekniti. Veje stoletnih hrastov so se rahlo tresle in listje na njih je podrhtevalo v nekem hrepenenju in pričakovanju. Po zajtrku je zavriščal zategel pisk iz Trošanove tovarne in prenehal kakor bi odrezal. Klical je delavce na delo. Hkrati je tam vse oživel, premknili so se stroji in vse je začelo iti svojo navadno vsakdanjo pot. Vsi so že bili na svojih mestih, samo gospodarja samega danes ni hotelo biti še na izpregled. Navadno je bil prvi tam okoli, pregledoval je, ako je vse v redu preden so prišli delavci in drugi uslužbenci. Zato se je vsem čudno zdelo, da ga ni, ko so vedeli, da ni šel nikamor z doma. Med tem je bilo solnce prilezlo že visoko, ura je bila že deset. Kar pride iz hiše povelje, naj pride Žan takoj k gospodu. Vse vprek so ugibali, kaj se je zgodilo, da ne pride sam. Ali je obolel, ali hoče natihoma uvesti kako preiskavo? Čemu bi sicer klical Žana, ki so ga vsi poznali, da prinaša gospodu vse na nos? Vse je rado vedno gledalo za Žanom, ki se je nemudoma podal v hišo.

V hiši je bilo vse nekam nenavadno tiho. Nobeden si ni upal glasno hoditi. Gospodar se je bil namreč sinoči zaklenil v svojo sobo in danes dosedaj še ni odprl vrat. Nič se ni genilo tam notri, kakor

bi bilo vse izumrlo. Proti deseti uri pa je pozvonil. Ko je prišla dekla vprašat, česa želi, ji je naročil kar pri zaprtih durih, da pokliče takoj k njemu Žana. Ko je vstopil Žan k Jakobu, je nehote odstopil za korak.

„Za božjo voljo, kakšen pa si, Jakob?“ je viknil prestrašen. Jakob ni odgovoril. Stopil je k vratom ter jih zaklenil za Žanom.

„Kaj se je zgodilo?“ je zopet vprašal Žan. „Saj te ni več poznati. Tvoji lasje so čez noč popolnoma osiveli, tvoja lica so stara in zabrekla, tvoj hrbet je hrbet starca. Kaj se je zgodilo?“

Jakob mu je pomignil, naj sede. Sam pa je hodil počasi po sobi gori in doli. Roke je držal na hrbtu, njegova hoja je bila trudna in drsajoča.

„Kaj se je zgodilo, vprašaš? Glej, to noč je izginilo vse, kar so s tolikim trudom pridobile moje roke, kar je v dolgih samotnih nočeh izmislila moja glava. Razumeš? Izginilo je vse. Popihal je mrzel veter in odnesel, kar so storile misli in roke. Jaz sem berač, Žan, hujši kakor najbolj razcapan berač.“

Žan je strme poslušal in ni razumel. Oni pa je nadaljeval:

„Sanjal sem o svojem kraljestvu. Kralj bom nad vsemi in vsi mi bodo pokorni in se bodo ponižno odkrivali Jakobu Trošanu, kralju na Selanovini in Trošanovini. A sedaj se je hipoma izkazalo, da ne morem ukazati niti svojemu sinu, da bi mi bil pokoren. Glej, ta sin, ki je bil moj up in ponos, ta sin, ki sem ga ljubil s sleherno žilico svojega srca in z vso dušo, ta sin je šel in me je izdal, skupno s svojo materjo me je izdal. Razumeš, kaj se to pravi, Žan?“

Pristopil je k Žanu in ga potresel za ramo z vso močjo, da je ta zaječal.

„Izdala sta me na stare dni, ko bi bil potreben ljubezni in gorkote hvaležnosti. Glej, v beračijo sili in hinavstvo, duhoven hoče postati, da bi rešil mojo dušo, seveda. Ha, ha, ha! Kako se to lepo in zapeljivo

sliši! In še rogal se mi je v obraz in zahteval moje premoženje za tiste berače, ki sem jih baje ogoljufal jaz, Jakob Trošan, kralj na Selanovini. Vsaj tako sem ga razumel, ko se mi je drznil reči: Vaše premoženje ima drugo pot. Da, drugo pot ima, mladič, to ti hočem pokazati, da boš vedel, kdo je tvoj oče. Koga sem osleparil, Žan? Ti moraš to vedeti. Ali niso sami nosili meni in jaz sem jemal, da ni vzel drugi?! Ali se niso sami naveličali doma oni, ki ga niso mogli držati s svojimi rokami? Ali sem jim ga res vzel sam? Glej, delal sem noč in dan, nič drugega nego delal in delal. Ali se dandanes delo tako plačuje? Slišal sem v mladih letih, da je delo rešitev človeka. Kakšna rešitev naj bo to, ako mu na starost ukradejo vse in povrhu še srce in dušo edinega otroka?!"

Prenehal je nekoliko in se ustavil ob oknu ter zrl tja čez na žago. Žan ni mogel izpregovoriti nobene besede, tako tesno mu je bilo pri srcu, ko je videl, kaj je naredila iz trdnega moža edina izjava, da hoče biti sin duhovnik. S tem je padla vsa mogočna stavba Jakobova v prah in pepel in ga je pokopala pod seboj. Ena sama noč mu je vzela vso samozavest in moč in je napravila iz njega nezmožnega in nesposobnega otroka. Prehud udarec naenkrat.

„Delili bodo moje premoženje, si mislijo,“ je nadaljeval Jakob. „Trosili ga bodo, kakor se trosijo na pustni dan konfeti, in pobirali bodo vsi tisti, ki so v mladih letih brcali in suvali Jakoba, nezakonskega sina. Prvi bo prišel na vrsto Moletov Francelj in bo nastavil klobuk, za njim stari Luka, ki je zapil zadnjo svojo smreko in se vtopil v žganju. Tako bodo prihajali drug za drugim in velika pojedina bo nastala tistega dne na grobu Jakoba kralja. Ha, ha! — Toda zmotili so se. Danes takoj, jutri poprodam vse svoje premoženje do najmanjše šibe, ki je šele včeraj pogrnala v gozdu in spravim denar. Lep kupček bo to in z njim pojdem čez morje — v Ameriko, Avstralijo

ali Bog ve kam in živel bom brez skrbi kakor ptica na veji. Tako napravim. Ali nimam prav, Žan?"

Žanu je bilo vedno huje pri srcu, ničesar ni vedel, kaj bi odgovoril, kako bi tolažil nesrečneža. Uvidel je, da se je Jakobu začelo blesti in s strahom je zrl v bodočnost.

"Delo, delo," je govoril Jakob. "S poštenim delom sem si zaslužil pošten vinar. Kdor nasprotno trdi, ta je lažnjivec, ta je sam goljuf. Vzemi svoje reči, Žan, in pojdi z menoj v Ameriko, tebi še zaupam, dobro boš živel z menoj vred. Jaz ne morem več prestati tukaj, preganjajo me, iščejo me orožniki, sin me je izročil biričem. Glej, moja žaga gori, tla pod mojimi nogami se tresejo."

"Potolaži se, Jakob, saj ni tako hudo. Več si domišljuješ kot je res, saj ti nihče noče hudega. Tudi Ivan ni mislil slabega, premislil se bo in te bo ubogal," je tolažil Žan.

Jakob ga je gledal topo, kakor da bi ga ne razumel. Bil je zelo truden in moral je sestiti.

"Počakaj, Jakob, nekoliko. Takoj se vrnem in tudi Ivan pride in vse bo dobro. Zopet bo posijalo solnce v tvoje srce in ga bo ogrelo, da bo vesela tvoja duša."

"Ne hodi nikamor, Žan," je dejal Jakob trudno. "Strah me je. Skupaj pojdeva. Skupaj naj naju zapro. Glej, Žan, saj si bil dozdej vedno na moji strani. Pomagal si mi delati, pomagal ljudi slepariti in odirati in tako mehko sediš v ukradenem Francijevem gnezdu, da te mora vsak zavidati. Zakaj bi torej ne šel skupaj z menoj? Ali ne čuješ? Glej, orožniki gredo!"

Planil je kvišku in stopil k vratom ter nastavil uho na ključavnico. Zunaj je bilo vse tiho. Vrnil se je na svoj prostor ter zaždel. Glava mu je zlezla na prsi, roka mu je visela ob stolu navzdol.

Žan ni mogel več prestati. Po vsem životu se je tresel. Natihoma je vstal ter se plazil proti vratom. Tam se je ozrl. Jakob je še vedno slonel s

sklonjeno glavo, zdelo se je, da je zaspal. Žan je obrnil ključ v ključavnici in odprl vrata ter jih zopet natihoma zaprl. Na hodniku se je oddehnil. Skozi odprto okno je prihajal sveži zrak in mu hladil razbeljeno čelo. Obrnil se je ter šel, da bi dobil Katico in Ivana. Našel ju je skupaj na vrtu v važnih razgovorih. Niti od daleč se jima ni sanjalo, kaj se je zgodilo z očetom. Mislila sta, da je že davno na žagi in posvetovala sta se pravkar, kako bi ga izlepa pridobila za Ivanov načrt. Ako bi se vdal, tedaj bi prišla šele prava sreča v hišo, vse bi bilo zopet dobro in lepa bi bila večerna zarja Jakobovega in Katičinega življenja. Mir bi se sklenil z Bogom in z ljudmi, vse bi bilo odpuščeno, vse poravnano. Lepe sanje, žal, da samo sanje!

Žan se je približal in povedal, da je gospodu slabo. Prosil je, naj hitro pošljeta po zdravnika, ki itak ni stanoval daleč. Onadva sta se ustrašila.

„Saj je bil sinoči še zdrav kot riba,“ je dejala Katica. „Hudega ne more biti. Res je bil malo razburjen, pa to se je godilo večkrat.“

„Resna stvar je to, gospa,“ je dejal Žan.

Hiteli so navzgor, nekdo je šel po zdravnika.

Natihoma so odprli vrata. Jakob je sedel še vedno tako, kakor ga je bil pustil Žan. Pristopili so k njemu in Katica ga je prijela za roko. Bila je hladna, da jo je zazebló.

„Samo spi,“ je dejal Žan. „Utrudil se je bil z govorjenjem.“

Katica v tem hipu ni izgubila zavednosti.

„Ukaži, naj skočijo tudi po gospoda župnika, Ivan,“ je dejala trdno, a komaj se je držala po koncu. „Jaz takoj pripravim vse potrebno.“

Ivan je odšel. Ko se je vrnil, je mati klečala ob očetovem stolu. Oče je sedel še vedno nepremično. A tedaj je hipoma dvignil glavo in motno pogledal okoli sebe. Plašen je bil ta pogled in vpert na vrata.

„O-rož-ni-ki gre-do,“ je izgovoril pretrgano in komaj slišno. A neka nepopisna groza je ležala v teh besedah.

Nato mu je zopet klonila glava na prsi in telo se je treslo kakor mrzlično...

Zdravnik in župnik sta prišla prepozno, Jakob je izdihnil. — — —

P r i p i s.

Ko sem letošnje leto prepotoval precej še doslej mi neznanih krajev lepe naše slovenske domovine, sem prišel tudi nekega pomladnega dne v okolico, ki sem jo popisal v tej povesti. Prijetno so me iznenadile te vasice z belimi novimi hišami, ta čistost in red, ki sta vladala povsod, kamor sem prišel. Cvetele so tačas črešnje in pozdravljali so me iz vsake ograde njih veliki beli šopi. Tam pod nizkim holmom se je dvigal proti nebu orjaški dimnik, okoli in okoli so bile skladnice lesa in v kolobarju nadalje čedne hiše delavcev. Nenavadno življenje je bilo tam. Stopil sem tja gor in sem vprašal nekega delavca, čegava je ta parna žaga, čegavo vse podjetje.

„To je nekdanja žaga Jakoba Trošana, sedaj last akcijske družbe N. v Ljubljani,“ mi je odgovoril.

Nisem poznal Jakoba Trošana, ne vem, kateri so v novi akcijski družbi. A podjetje me je zanimalo in ogledal sem si ga natančno. Zelo mi je ugajalo. „Ako bi imel čas, bi se nastanil v tem kraju in bi opazoval to življenje. Gotovo bi se dobilo marsikaj zanimivega, kar bi bilo vredno, da se popiše.“ Nisem si še mislil tedaj, da bom kdaj popisal uprav ta kotichek še precej natančno, a takšne so bile moje misli tistega dne. Napotil sem se dalje, spremljal me je nekoliko časa deček, ki se je vračal od očeta s parne žage. Pokazal mi je nekdanji Selanov dom, pokazal prvotno hišo Jakoba Trošana in se slednjič ustavil pred neko gostilno.

„Ako ste lačni in žejni, stopite tukaj noter, dobro boste postreženi. To je Poljšakova gostilna.“

Fant je uganil moje misli, vstopil sem. Prav prijazno mi je postregla mlada gospodinja in njen mož, sin starega Poljšaka, je prisedel k meni. Na moja radovedna vprašanja mi je odgovarjal rad in vljudno. V tistih par urah, ki sem jih presedel pri njem, mi je povedal vso povest o Jakobu Trošanu, tako kakor sem jo jaz poizkusil napisati na sprednjih straneh.

„Ko je Jakob Trošan tako nenadno umrl, je nastala pri njegovih podjetjih zmešnjava nad zmešnjava. Toda le nekoliko časa. Sin Ivan je bil zmožen človek, ki je vedel, kaj hoče. Takoj, ko sta z materjo prebila največjo žalost, sta se lotila dela. Ivan je opravil vse, kar je bilo potrebno pri sodnji in se je lotil potem z urejevanjem zapuščine. Dal je neke nedelje oklicati, naj se zglasijo tekom enega meseca vsi oni, ki mislijo, da so bili pri podjetju njegovega očeta kakorkoli oškodovani. Oglasilo se jih je veliko število, med njimi tudi mnogo takšnih, ki niso imeli nikdar opraviti z njegovim očetom. Ivan je vse natančno preiskaval, v pomoč so mu bile knjige, ki so bile ohranjene od prvega začetka očetovega do zadnjega časa. In vsi, ki so bili oškodovani, so dobili povrnjeno z obrestmi in od obresti obrestmi. Najbolj je skrbel za one, ki so bili izgubili za njegovega očeta premoženje in dom. Med njimi je bil skoro po knežje obdarovan Moletov Francelj.“

Ko je bilo to urejeno, je Ivan prodal žago in vse posestvo družbi, ki je sedanja lastnica. Ostalo mu je veliko in zase je potreboval malo. Tedaj je razdelil še velikansko svoto med vse potrebne okoličane in tako so se skoro povsod dvignile nove hiše, narastlo je v okolici blagostanje.

Kar je zagrešil njegov oče, je Ivan stoterno popravil. Nikdar ga ne bodo pozabili tukajšnji ljudje, kakor tudi ne njegove blage matere.

Sedaj je Ivan dekan nekje na Štajerskem in njegova mati je pri njem. Pravijo, da ima že napravljeno oporoko, ki bodo po njej dobili razni dobrodelni zavodi prispevke; med drugimi je tudi nekaj dijaških ustanov. Njegovo ime ostane zapisano z zlatimi črkami v srcih hvaležnih občanov.“

Tako je končal mladi Poljšak, a jaz sem krenil zamišljen dalje — proti postaji. Težko sem zapuščal te kraje, a prepotoval sem jih vnovič v duhu, ko sem pisal to povest. Naj bi posnel iz nje vsak to, kar je njemu namenjenega, in moj namen je dosežen. — —

